

NEVINA ŽRTVA.

— saopćio Dr. Torkvato. —

Divne jedne večeri, nalazio sam se u kraljevskom pozorištu u Torinu i s nekom osobitom pozornošću pratio sam božanstveni sklad *Stiffelia*, remek-djela velikog učitelja Verdija; kad iznenada neko zakuca na vratašca moje lože. Moje iznenađenje bijaše veliko, kad upoznah Ivana Toricelli, svoga nerazdruživoga prijatelja iz mladijeh dana. Pošto se rukovasmo i propitasmo za zdravlje, on sjede pokraj mene diveći se savršenom izvađanju Verdijeve kompozicije.

Kad se zastor spustio, među nama je nastao živahan razgovor. On mi je stao pričati o svojijem doživljajima u Firenci, a ja njemu o Parizu i Francuskoj.

Kad smo se porazgovorili o svojijem intimnijem stvarima i starijem uspomenama; on će meni, upozorivši me na ložu br. 13:

— Jesi li opazio onu mladu gospodu?

— Da, ti je možda i poznaješ?

— Bez sumne.

— A jesi li opazio, kako je vrlo blijeda i žalosna?

— Regbi da boluje.

— Da, boluje i mnogo trpi; boluje upravo na sreću.

— A kako se zove?

— Grofica Florencija Stelio.

— Šta da ti rečem? Netom sam stupio u parterre, upalo mi je u oko ono blijedo lice i nijesam svrnuo pogleda. Bila je nepomična kao od kararskoga mramora. Nije maknula očima, bio bih se prevario da je stup od kamena. Opazio sam kasnije, da su se na drugome činu pomakle nezine zjenice, a niz lice spustile dvije debele suze. Pod onijem bljedilom skriva se bez sumne kakova tajna.

— Imaš pravo prijatelju; ono lice i ona suza krije povjesnicu i kobnu povjesnicu nežnoga srca. Već od nekoliko vremena mišlu i pogledom pratim onu gospodu, koju sam negda i iz bliza poznavao; ali ne onako blijeđu kao danas, već mladu i punu života — to je bila divna mirisava ruža; nežan posmijeh uvijek joj je titrao na usnicama, milo bi pjevuckala poput polske ptičice pri osvitku zore i ishodu sunca.

— Prijatelju, to me vrlo zanima; ja bih želio potanko saznati cijelu povjesnicu one gospođe.

— Pa dobro, izadimo odavle, podimo u atrij i nastojaću udovoliti tvojoj želi. — — —

Stupivši u atrij i postavivši se na dva osamljena stola, Ivan će meni:

— Prijatelju, ovo što ću ti sada kazati nije potpuna historija, već pojedine činjenice, koje sam saznao u razmaku vremena; kazaću ti ih onim redom, kako sam ih i ja saznao. Saopćiću ti sve, što sam čuo i što sam vidio. Dva sam puta posjetio grofa Stelio. Prvi put u Aleksandriji bio sam mu slučajno predstavljen od jednog svoga prijatelja; tom sam se prigodom i nekoliko večeri zabavljao u njegovom dvorcu. Nakon nekoliko vremena, putujući za Francusku, u Genovi sam saznao, da se je grof tu preselio. Smatrao sam dužnošću da ga posjetim. Bio je u pedesetoj godini, izrazita lica i odurna pogleda. Kazali su mi, da se je oženio. U njegovijem godištimu, cijenio sam, da mu i žena nije tako mlada i lijepa. I ja mu se predstavih; on me lubežno primi u svojoj privatnoj sobi, čiji su prozori gledali u raskošnu gradinu, iz koje se širio letni vazduh procijeden jakijem mirisom akacija, ruža, hijacinata i raznolika cvijeća. Raspravljali smo o raznijem pitanjima svake struke, kada nas od jednom prekide svjež i nežan ženski glas mlade žene u naponu života. Mogao sam razabrati ove stihove:

„O inani sogni, o stolte fantasie,
Come spume di mar vi dileguate:
Soltanto voi, crude sventure mie,
E perpetue voi, cura, a me restate.“¹⁾

— Šuti Florencijo, osorno će grof otvorivši na pola vrata od sobe; imadem posjet, nemoj nam smetati.

¹⁾ O isprazni snovi, o lude mašte, nestaje vas kao pjene morske; samo mi ostajete vi, opore nesreće i trajne brige moje.

— Ko je onamo? — zapitah grofa, i ako malo neoprezno, tako me se bijaše dojmilo ono pjevaće.

— Moja žena sa svojom sestrom radi u svojoj sobi, odvratila mi grof.

Grof mi stade pričati o svojijem doživljajima u Petrogradu i Londonu, i ako ga ja nijesam pozorno pratio. U mojim ušima zvonile su još zadnje riječi nežne pjesme:

Soltanto voi, erude sventure mie,
E perpetue voi, cure, a me restate.*)

Kad, od jednom, dalo mi se u vrtu opaziti dvije mlade žene sa povećom kitom cvijeća na prsima. Promislih odmah, da to ima biti grofova žena sa svojom sestrom. Jednoj je moglo biti kakvih 30 godina: visoka stasa, plavka, blijeda lica, a cijelo joj je biće odavalo neku unutrašnju bol. Noj uz bok stala je djevojčica od kakvih osamnaest godina, rafaelskoga tipa. Preljepa, puna, jedra i zdrava, kao rumena mirisava breskva. Od glave do pete kipio je u toj mladici puni život. Glatke i sjajne puti; punahna, suobla lica; crvene usne drhtale su kao i velike maline na grmu; niz strmo čelo pričešljana sjajna kosa izlazila je u dvije guste pletenice. Na nežinu licu titrao je neki blaženi posmijeh kao leptir na punoj, rasevaloj ruži. Svako nežine udo bijaše puno, oblo i dražesno. —

Ja sam je promatrao upravo s nekim udivljenjem, dok je grof jednako zanosno pričao. Napokon umuče i omjerivši moj pogled reče:

— Želite li, da Vas predstavim svojoj ženi?

I jakijem glasom zovnu: Florencijo, Florencijo!

Dotrčala u sobu divna djevojčica, koju sam malo prije u vrtu opazio, noseći u rukama poveću kitu raznolika cvijeća. Bila je grofova žena.

Netom me je opazila, zaustavi se, poerveni, spusti iz ruka cvijeće i htjede se pokazati ozbilnom, što joj je podalo neki osobiti čar i predstavilo je mnogo lepšom mojim očima.

Pozvan kod grofa na objed, imao sam lijepu prigodu diviti se rafaelskoj pojavi i elegantnijem manirama grofice Florencije. Glas i pogled odavao je potpuno nežino zadovolstvo,

*) Samo mi ostajete vi, opore nesreće i trajne brige moje.

pred očima evao joj je samo život pun bajnosti i čara, kakav običajno stvara neiskusna mladenačka mašta. Pa i čega se trebalo da plaši ono mlado i nevino srce? — Pjevuckati i smiješiti se bio je i imao je biti nežin život.

Iza objeda, grof je imao odjahati jednome prijatelju. Grofica mu se približi, pogladi ga po rukama i nežnim riječima pruži svoje čelo negovijem usnicama; a grof prignuvši se, utisne vruć cijelov u milo lice svoje žene. Uzjaha na koña i odjuri.

Nakon malo i ja otputovah, a pred očima stajala mi je neprestano divna nežina slika, kao kakav pjesnički fantom. Zašto sam o mirisnome tome cvijetku zlo slutio? — Možda s toga, jer je moje srce predviđalo nežinu budućnost.

Proputovavši u dvije godine dana gotovo cijelu Italiju, povratio sam se svojoj kući. Saznao sam tada, da se je i grof Stelio tu stalno naselio; spomiñao sam se njegove mlade žene, koja mi se je otrag dvije godine predstavila s kitom cvijeća u ruci i s veselijem posmijehom na licu, a o kojoj sam ja ipak zlo slutio. Odlučio sam ga posjetiti. Ja sam bio, dragi prijatelju, vrlo ganut i nemiran misleći na ņu, bilo mi je kao da imam pohoditi svoju sestru.

Propitao sam za grofov stan i saznao, da stanuje na glavnoj ulici, u raskošnoj palači baruna Morini.

Bilo je jednoga zimskoga dana, nebo oblačno, a kiša kao iz kabla na zemlju padala. Koja razlika od onoga dana, kada sam prvi put groficu Florenciju upoznao: tada je sunce veličanstveno sjalo na nebeskom svodu, a priroda odisala letnim ljubavnim srhom.

Stupivši u grofov palaču, ostao sam zadivljen unutrašnjem bogastvom i sjajem; sve je bilo lijepo i udobno, uređeno u stilu *renaissance*. Priznajem ti ipak, da neke zle slutnje zaokupiše moje sree. Grofica Florencija, negdašnja divna i mirisava ruža, pretvorila se u veliku damu. Uvedoše me u elegantnu sobicu, koja je bila u najboljem redu; tamo me je čekala i grofica, kojoj bijah najavljen. Našao sam je gdje sjedi na finome jastuku, a uz noge joj stajaše maleno dijete, igrajući se sa zlatnom narukvicom. Grofica je nosila na sebi erno odijelo, a izgledala je vrlo zlovoljna i kao nemarna prama svome djetetu. Činilo mi se da sañam, opazivši je onako blijedu u licu,

a cijelo joj je biće odavalo neku potištenost i bol, koju je nastojala pred drugima zatajiti. S nezinoga lica, poštrapana ružičastijem crvenilom, nestalo je i svježosti i života, a prekrivala ga neka žuta koprena; pa i grofičine nekadašnje krasne oči odavale su neki izraz sućuti i smilovanja; na usnicama nije joj treptio veseo smiješak, već pritisnute jedna uz drugu bile su kao od kamena; sve to pokazivalo je sree, koje silno trpi i nastoji bol zatajiti. Pod tom vanštinom imala se kriti kakova tajna.

Oh, prijatelju, reče Ivan, svladan nekijem unutrašnjem ču-
stvom, da si vidio tu mladicu u punome životu, otrag same
dvije godine dana — ti bi proplakao.

Nakon običnih cerimonija, grofica me pozove da sjedem
uz ņu i:

— Ako se ne varam, reče mi, mi smo se upoznali prvi
put u Genovi, u mojoj gradini, otrag dvije godine, jednoga
lijepoga letnoga dana.

— Tako je, grofice, ja joj odvratih. Jučer sam se povra-
tio s daleka puta i, saznajući da ovdje prebivate, smatrao sam
dužnošću da Vas posjetim i propitam se za Vaše zdravlje i ono
gospodina grofa, dobrog moga prijatelja.

Grofica je sasvim malo govorila, pokazivala se zlovoljna,
i ako je nastojala pokazati se preda mnogom lubezna. Trudio
sam se odgonenuti tajnu takove nagle promjene, ali nije-
sam uspio.

Upitah je, je li kroz ovo vrijeme bila bolesna. Odgovori
da nije, nadodavši, da se ipak nešto slabo osjeća, i promijeni
razgovor. Pogledah dijete, bilo je zdravo kao cvijetak: dakle, on
nije mogao dati povoda kakvoj zabrinutosti. Možda je grof po-
oštrio svoju dosta hirovitu ćud prama svojoj ženi?

Dok su se ovakove misli rojile u mojoj glavi, na vratima
se ukaza grof. Netom me opazi, stište mi desnicu i prijateljski
me zagrlji; približi se zatim svojoj ženi i polubi je nežno u
lice. U razgovoru potuži se na nezinu melanhoniju i povu-
ćenost, a ja se potpuno uvjerih, da ni grofu nijesu poznati
uzroci nagle promjene njegove žene. Zametnuo se među na-
ma familijaran razgovor. Grof mi s nekijem ponosom po-
kaza sina; pričao mi je o raznijem zabavama, koje češće

priređuje svojoj Florenciji, u kojima bi se ona znala uvijek istaknuti svojom lepotom. Grofica se posmjehivala nekijem smiješkom, koji nije odavao potpuno unutrašnje zadovoljstvo nežinoga srca — i ja sam je shvatio.

Ustavši sa stolice s namjerom da se sa grofom i groficom oprostim, jedna sluškinja javi grofu posjet mladoga časnika, markiza Restoni. To je bio vrlo elegantan mladić u najboljem naponu svoga života, živahne čudi i aristokratskijeh načina. Čuvši grofica njegovo ime probljedi, a nakon malo poerveni u licu. Niko toga ne bi bio opazio, ali ja..... Jadna ženo, nesretna Florencijo! — rekoh sam sobom silazeći niz stepenice.

Evo, kako sam spoznao tajnu grofičina srca. Grofica je ljubila Emila, a za nesreću on joj je ljubav odvrtao. Slučaj je doveo onoga mladoga časnika u njihovu kuću. Emil i Florencija bili su u onim godinama, kada strast najsnažnije djeluje na mladenačko neiskusno srce, pa ni sama krepost ne može je svladati. Oni bi više puta probljedili na pomisao, da će možda prevariti sijeda starca i od svakog štovana čovjeka; duže vremena živjeli su, bojeći se jedan drugome otkriti svoju ljubav; nijesu se usudili niti u lice pogledati jedan drugoga, jer predviđahu nesreću, koja će ih skoro zadesiti. U kratko, markiz je postao ozbiljan i žalosan; grofica zamišljena i melanhonična. Niti jedan pogled, niti jedna riječ nije poremetila ovaj tajanstveni unutrašnji mir, u kome su se gubila ona dva nesretna bića. Njihova je ljubav bila čista; markiz se nastojao ipak svladati, a grofica predati volji božjoj. Ali je iščezlo nekadašnje vesele iz srca lijepe žene; nije više pjevala, cvijeće za nju nije mirisalo, pa ni u snu nije imala mira. Često bi podigla svoju molbu Bogu, da je takova stajna oslobodi.

Emil je bio čovjek plemenita srca i poštena značaja; ljubio je Florenciju, jer ljubav o nama ne ovisi, niti o našoj volji; ljubio ju je, a da se nije ni sjetio, kamo ga može dovesti takova ljubav. Nastojao se svladati i dragovoljno je trpio unutrašnju borbu; ljubio ju je najčišćom i najplemenitijom ljubavi, što grofici nije izbjeglo. Bojao se otkriti svoju ljubav, jer ju je smatrao zločinom prama starome grofu, koga je iskreno poštovao.

Sasvim tim, oni bi se svaki dan sastajali, pa i sami; a sile nesretne grofice trošile su se u neprestanoj borbi između

ljubavi i dužnosti. Jedne večeri, kad grofa nije bilo kod kuće, sluga joj navijesti posjet mladoga markiza. Nakon običnog pozdrava, Emil sjede na stolicu licem okrenutijem prama grofici. On je htio nešto kazati, ali ga je riječ izdala i nije mu se dalo. Probljedi, tresao se pred nevinim grofičinim bićem, koja je u naručaju držala malenog sina, i nije se usudio sastaviti pogled svoj sa grofičinim.

Šta se je zbio toga časa u sreću mlade grofice, ne bih znao kazati; možda ni njoj nije bilo poznato. Pogledavši od jednom Emila, pogledom iz koga je odsijevala neka divna aureola, ona će nekom uzvišenom boli i potpunijem mirom reći:

— Dragi Emile.... Vi me ljubite; i ja Vas.... ljubim....

Na tako nenadnu izjavu mladi se markiz kosnu kao probuden od duboka sna, a iz srca mu se izvinu krik sreće i zadovolstva.

Ali odmah grofica prosljedi:

— Emile, Vi treba da se odavle udaljite; jer, kako sami vidite, moj udes zahtijeva da se sva žrtvujem svojoj dužnosti supruge i majke. Zaklišem Vas, udaljite se, inače ću poginuti.

— Florencijo!.... uskliknu markiz slabijem glasom; ja da Vas ostavim,.... dakle, više da Vas ne vidim!...

— Da, tako mora biti, prosljedi grofica; Vi morate otputovati — zaklišem Vas svojom ljubavi.

— Pa dobro, kada tako želite, ja ću Vas poslušati, odgovori Emil u očajnoj borbi svojega srca.

— Da, Emile, Vi ćete se što prije od mene odijeliti; Vi ste čovjek plemenita i poštena srca. Nesretni udes uveo Vas je u moju kuću, jer nikoga nijesam poznavala izim sijedog starca, koji me je iz samostana oteo. Vi ste mi otkrili nov život, u mojemu sreću pojavila su se nova čustva, dosle mi nepoznata; izgubila sam duševni mir i ne nalazim sreće na ovom svijetu. Svakim danom žalosnija postajem, nemir me je spopao, srce mi se uzbivalo i krv u žilama uzavrela, — najbolji dokazi da Vas ljubim, a bojim se posljedica ove kobne ljubavi.

Emil je stajao kao skamećen i promatrajući nekijem udivljenjem groficu plakaše.

— Vi plaćete? prosljedi Florencija. Zar Vas moram ja, ne poznajući valda što je bol, poučiti da je svladate? Putujte

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

Svakome je Bog odredio svoju sudbinu i nikome nije u vlasti oprijeti joj se. Bog me je postavio uz bok starcu, da ga ljubim kao kćerka, štujem kao oca. Svoj ću život posvetiti svojoj dužnosti; barem ću tako sačuvati najlepšu uspomenu, da se o nju nijesam ogriješila. Primite moj poslednji pozdrav, kao onaj od najmilije svoje sestre. — S Bogom, Emile!

— Da, s Bogom, progovori markiz, otrijevši suze. — Florencijo, Vi ste andio ljudske lepote i nevinosti. Ja Vas ljubim, da, ljubim, a ova ljubav jačaće duh moj i tješiti srce u osamljenom životu. Vaše ime i Vaša spomen uvijek će me pratiti i kao andio od pogibli čuvati. Sutra ću otputovati iz ovoga mjesta i povratiti se svojoj regimenti. Ja Vas iskreno molim da mi oprostite; uništio sam Vam cio život, ogadio čitav svijet, ubio sreću, rastrgao vaše srce, strovalio Vas u očajanje, upropastio u Vama najlepšu stranu Vašega bića. Bog će Vam ipak povratiti mir, koji sam Vam ja oteo; budite sretni uz svojega muža! Vi ćete me možda zaboraviti, ili me se sjećati jedva kao prijatelja; ali ja ću Vas jednako ljubiti i ponosiću se, da me je ljubilo tako čisto i plemenito srce.

— Ljubite me, da, ljubite, kao što se lube nesretnici koji trpe!....

— Vašu ruku, Florencijo, u znak pozdrava i spomena. Ko zna, hoćemo li se ikada više vidjeti!

— Ako ne na ovom svijetu....., promuća grofica podignuvši se i pruživši polako svoju desnicu rastuženom Emilu. Emil je stište i, utisnuvši vruće cjelov, reče:

— S Bogom Florencijo, s Bogom, i za uvijek s Bogom!....

— Prijatelju, udimo sada u parterre, reče mi Ivan prekinuvši svoje pričaње; treći je čin već započeo, a kasnije ću prosljediti razgovor.

— A zašto sada ne prosljediš? Ja ne marim za treći čin.

— Ali treba, prijatelju, osobito u ovome činu, da promatram groficu Florenciju; o nečemu sumnam, i htio bih se potpuno uvjeriti.

— Pa dobro, a mi hajdemo; tako ću i ja promatrati gospodu, koja mi se čini vrlo interesantna.

Kad je svršila predstava, moj prijatelj izlazeći iz pozorišta, svrati prvi govor na groficu Florenciju.

— Dragi prijatelju, reče mi, jesi li opažao nezino lice preko trećega čina? Učinilo mi se, da se na Stankarove riječi bila kao onesvijestila; dok se je nasuprot lice staroga grofa poozbijilo. Nijesam oka svrnuo s one nesretne žene; bila je blijeda nego obično. Neka trzavica ovladala je nezinijem tijelom, a ruke joj se sklopiše kao da su htjele moliti.

— Imaš pravo, Ivane; i ja sam istu stvar opazio. Nesretnica, koliko trpi!

— Oh, da, — moja se sumnja danas obistinila.... Udimo u Narodnu Kavanu; noć je hladna, tamo ću ti prosljediti nezinu historiju.

— Kako sam ti već kazao, mladi markiz, oprostivši se od grofice Florencije, hitrijem korakom odjuri iz nezinoga stana; a bilo mu je kao da će mu srce iz grudi iskočiti.

Teško li je opisati boj, koji je bijesnio u ozledenim prsima jasnoga Emila. Sva se njegova čustva silovito uzburkaše, jer ga ona nesmiljena grofičina izjava teško rani. Ipak se nad svijem valovima jada i tuge, koji zaokupiše i najunutarniji kutić njegova srca, dizao plemenit njegov značaj, te on odluči te iste večeri otputovati.

Grofica Florencija ostala je na svome mjestu kao kip od mramora. Oko očiju vidjeli su se crveni tragovi suza, a lijepe nezine oči, inače žive i sjajne, ukočile se bile, bez sjaja, bez života, pileći preda se. Prekrstivši ruke na krilu, sjedila je nijemo uz prozor, prateći okom Emila, koji je sve više odmicao, a napokon iščezao nezinom pogledu. Florencija uzdahnu i s nova joj skočiše suze na oči.

— Oh, Bože moj!... Bože moj!.... nakon malo uzdahnu grofica i, podignuvši u naručaj svoje dijete, privine ga svome sreću i sva zaplakana reče:

— Jadno dijete! Ti ne poznaješ boli svoje majke, ti si jedino moje vesele i jedina utjeha. Oh, upravi tvoj nevini pogled majci svojoj, ti je jedini možeš utješiti u očajnoj borbi nezina srca!

Taj se čas rastvoriše vrata, a u sobu stupi stari grof.

Nenadani dolazak muževlev iznenadi groficu, koja je nastojala otrti tragove suza sa svojih očiju.

— Mislilo sam, da ću zateći Emila, reče grof.

— Bio je nazad malo vremena, ali je već otputovao, odgovori grofica.

— A hoće li se večeras povratiti?

— Ne vjerujem.

— Imao sam mu nešto važno kazati, nastavi zlovoljno grof; zašto me nije pričekao?

U to brzo pristupi na kraj sobe do okna i pritisne prstom na bijelo puce. Za dva časka dode sluga.

— Podi odmah k markizu Emilu, reče grof, i kaži mu, da bi večeras k meni došao. U slučaju da ga ne bi zatekao, javi službi, da ga čekam večeras, ili najdale sutra na osam ura.

Kad se sluga udaši, da ispuni grofov nalog, grof sjede uz prozor; a nakon malo, dignuvši se, približi se grofici i utište dubok ejelov u blijedo nezino lice, veleći joj:

— Oprosti Florencijo, vrlo sam zaposlen i s toga malo zlovoljan.

— Ali Florencijo, čelo ti je preveć vruće, a ruke studene! Zar se slabo osjećaš?

— Da, nije mi posve dobro.

— Da nemaš ogníce?

— Ogníce!... prekide ga grofica; a ne, ne vjerujem.... čini mi se, da mi je sada nešto bolje.

— Vrlo mi je drago, reče s nekijem zadovoljstvom grof; i izvadiвши neke novine, namjesti se kraj stola, gdje je nakon malo i zaspao.

Grofica, zaokupljena raznijem mislima, spusti glavu na grudi, a zlatna joj raspršana kosa zaokruži glavu nevinoga djeteta.

Sutra dan na određeni sahat, Emil posjeti grofa; ali se nije htio sresti s groficom, nastojao ju je izbjeći. Povratio se je ipak u sedam ura u večer. Predstavivši se grofu, koji se je uz groficu nalazio, reče mu:

— Grofe, ja vaša da vas ostavim.

— Ostavite, a zašto? naglo nadostavi grof.

— Tražio sam dopust, da bih se mogao povratiti svojoj regimenti, jer mi je dosadio ovaj pustolovni život.

Izrekavši ove riječi, Emil baci pogled na groficu, kao da joj je htio kazati: „Zar ne vidiš da ostajem pri zadanoj riječi“. Nesretna Florencija spusti glavu, a na nežinijem očima pojave se dvije debele suze i padu na sklopljene ruke. Ona se nije usudila pogledati markiza; nežino je srce bilo uzdrmano. Ipak svladavši se reče:

— Dragi Emile, ta je odluka dostojna Vašeg plemenitog srca.

— Vi težite dakle za slavom? nadostavi grof. Vrlo dobro. Emile, Vi ste pravi vojnik; Vi se ističete nad svim svojim drugovima. Pa dobro, dragi Emile; nastojte se odlikovati u svojoj struci.

— Nastojaću sa svoje strane, grofe, reče markiz s prisilenim posmijehom na usnicama.

— U slučaju, nastavi grof, da bi ste imali od mene potrebu, pišite mi. Ja ću Vas preporučiti ministru; on je jedan od starih mojih znanaca.

Emil nije mu znao zahvaliti; pogleda groficu, koja je gledala na stranu i nastojala sakriti suze, koje on nije opazio, ali je pogodio. Jadna grofica! Nežine sile izdavale su odvažnost nežinoga duha.

— Kada mislite otputovati, Emile? prosljedi grof.

— Sutra, odgovori markiz.

— To Vas ne će ipak zapriječiti, da večeras zajedno prisustvujemo predstavi u kraljevskome pozorištu?

Na ovoj nenadnoj ponudi grofa, Emil se smete i nije znao progovoriti.

— Barem ćemo zajedno proći ovu posljednju večer.

— Hvala grofe, napokon reče markiz; ali ja...

— Ne primam ispričaња... Zar ne, Florencijo, on večeras mora s nama u pozorište?

Šta je mogla odgovoriti nesretna grofica? Nakon kratke, ali teške borbe unutrašnjih čustava, reče napokon:

— Gospodin markiz ne smije nam ne udovoliti.

Nakon takove izjave, Emil je bio kao izvan sebe; grofica mu nije uskratila zadnju sreću, da je još te večeri gleda.

Nakon četvrt ure sva trojica zajedno, u istim kolima, odve-
zoše se u kraljevsko pozorište. I te se je večeri davao *Stiffelio*.
Ko bi živom riječi mogao opisati naizmjernice radost i okrutnu
bol ovih dvoje zaljubljenika preko predstave. Blijedo grofičino
lice izdavalo je neku osobitu potištenost; često bi glavu k zemlji
spustila; naličila je uvehlom cvijetku u najboljem naponu. Mar-
kiz je trpio za se i za ņu; potajno bi je promatrao i bojele ga
vidjevši je u takovome staņu; pokajao se, da je pristao na po-
nudu i grofici bol povećao.

Poslije drugog čina, mladi markiz, da bi olakšao moralne
patņe grofice Florencije, koja se nastojala pred ņime i mužem
svladati, a ujedno da bi se vaskolik mogao predati groz-
noj misli skorog odijeleņa od lijepe grofice, zapita dopust da
se malo odmori u atriju. Došavši u atrij nije dugo ostao;
ľubav prama grofici silila ga je, da još jednom vidi onu, od koje
je trebalo da se brzo odijeli. Stupivši u parterre stade prama
grofičinoj loži, a da ne bi bio opažen sakrije se za ramena
dvojice, koji zapoćeše ovaj razgovor.

— Bi li mi znao ti kazati, koja je ono gospoda u loži br. 13?

— Grofica Florencija Stelio.

— A onaj sijedi starac, reće jedan od dvojice, možda joj
je otac?

— Ne, ono je ņezin muž, grof Rikard Stelio.

— Kako, muž one gospode, kojoj ne bih dao više od
dvadeset godina?

— Ali, ako je grof star, mlad je ņezin kavaljer!

Ćuvši Emil takav razgovor, srce mu prestade kucati, a bilo
mu je kao da će od gņeva puknuti.

— Imaš pravo, nastavi prvi; u ovome slućaju ne gleda se
na sijedu glavu! I ja bih htio biti na kavaljerovu mjestu!

Na one zadņe rijeći, koje su dirale u pošteņe nevine žene,
nesretne ņrtve, koja je s nekim vrhunaravnim ustrpleņem
podnosila unutraņu borbu, planu gņevom lice mladoga markiza
i nakon malo problijedi.

— Ona je bila preveć mlada, nadostavi drugi, preveć li-
jepa za onoga starca. Ima već godina dana, da je jedan markiz
u ņu zaljubljen.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Zlobne one riječi dirnuše najžešnije Emilovo čustvo i osveta ovlada njegovijem srcem. Ne mareći za posljedice, približi se klevetniku, izazva ga oštrijem riječima, a nakon malo izade iz parterre.

Ja sam se šetao po atriju, reče mi Ivan, kada me iznenada zaustavi mladi markiz i vas uzbuđen reče mi:

— Gospodine, dozvolite, imao bih Vam nešto kazati.

I uhvativši me ispod ruke, odvede me iz atrija i prosljedi:

— Baš ovaj čas, jedan od prostih klevetnika dirnuo je u čast nevine grofice Florencije. Takva se kleveta daje samo krvlju ispraviti. Pošto sam imao čast upoznati Vas u kući grofa Stelio i nemajući pri ruci koga drugoga od svojijeh poznanika, tim više jer sutra moram otputovati, zaklišem Vas, da mi budete svjedokom. Ne treba, gospodine, da Vas uvjeravam, da je ono prosta kleveta; kunem Vam se pepelom svoje majke: onaj je klevetnik dirnuo u najsvetiju i najpošteniju ženu na zemli. Ta, Vi i je sami dobro poznajete.

— Imate pravo, gospodine, a ja dragovoljno pristajem na Vašu molbu.

— Hvala, hvala!... sa zadovoljstvom prekide me grof. Spomenite se, da odsele imate jednoga prijatelja više.

Skupa izadosmo iz pozorišta, a malo zatim stigoše nas i ona druga dvojica, koja su dala povoda onoj prepirci. Dogovorismo se tada, da ćemo se kroz pò sata, s potrebitijem oružjem, naći pred Valentinskom Tvrdavom.

Ja i grof sjedosmo u ista kola i do malo dodosmo na ugovoreno mjesto. Tu zatekosmo i protivnike. Mjesec je sjao na nebeskom svodu, a naokolo je vladala potpuna tišina. Grozna li prizora, a ja mu bijah svjedokom! Nikad ga ne ću zaboraviti. Ona dva čovjeka, koje ništa nije uspjelo pomiriti, stajali su napokon jedan prama drugome; na licu im je odsijevala osveta, a u očima igrao ognjeni plamen gñeva. Do malo se mačevi ukrstaše. Krv mi se smrzla u žilama, i nijesam imao odvažnosti pratiti tu okrutnu borbu. Kad od jednom učini mi se, kao da će se markiz srušiti; pristupim k ñemu da ga prihvatim i opazim da je teško rañen na prsima.

— Smrtno sam rañen, prijatelju, reče mi.

— Nije moguće, rekoh odmah da ga utješim.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

— Oh, da, jesam.... osjećam.... Preostaje mi samo malo života.

Kad se njegov protivnik približi sa svojijem svjedokom, on mi reče:

— Kažite im neka se uđale.... Vama imam nešto kazati... jer mi preostaje malo časa...

— Nastojte, gospodo, da bude spravna kočija za prijenos markiza Emila.

Čuvši ovo ime, protivnici, zbuñeni, pogledaše jedan drugoga u lice; sad su shvatili pravi uzrok cijeloj aferi.

— Gospodine markizu, reče protivnik, Vaše mi ime otkriva tajnu ovog fatalnog dvoboja. Dozvolite, da Vam pitam oprostene za one riječi, koje nijesam smio nikada izustiti! Savijest mi ne će nikada dati mira.

— Markiz mu pruži ruku.

Kad smo bili na samu, naslonivši se na moje rame i izvadivši jedno pismo, reče mi Emil:

— Gospodine, pošto Vas smatram poštenim čovjekom, bi li ste mi ispunili zadnu želju? Zadna je žela čovjeka na umoru. Vi ćete je ispuniti, je l' te?... Primite ovo pismo, ono je upravljeno grofici Florenciji. Proštijte prije sadržaj. Vi mi dakle obećajete... da ćete ga predati noj u ruke?... Oh!... Bože! Bože!.... umirem.... s Bogom.....

Uzevši pismo, dozvah dvojicu od nazočne gospode, da mi pomognu postaviti u kola umirućeg Emila. Kad ga posadismo, izgubi svijest i nije više k sebi došao; jedan sahat kasnije Emila nije više bilo.

.....

Jadnog Emila! — usklikoh.

— Da, imaš ga pravo žaliti, reče mi prijatelj. Dogadaj je grozan!... A grofica!...

Nakon malo Ivan proslijedi:

— Kad je svršio čin, preko kojeg je grofica izgledala osobito uzbuñena, grof i grofica vratiše se kući. Grof se mnogo čudio, što se Emil one večeri nije više u ložu povratio; i dok je nagađao o pravome uzroku, jedan sluga javi mu, da mu markizov poslužnik imade nešto važno kazati.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

Do malo časa vrati se grof u sobu vrlo blijed i uznemiren; nastojao se ipak svladati. Sjede pokraj grofice, ali se ona ne usudi zapitati ga ni o čemu. — Napokon će grof:

— Naš Emil uvijek je bio vrlo nemiran duh; u pozorištu je imao neku prepirku s nekijem gospodinom.... pobio se — i bio je ubijen.

— Ubijen!.. ponovi grofica, priblijeđivši kao smrt, a nakon malo smalaksavši pade onesviješćena sa stolice.

.....

Poslije fatalnog događaja, kome sam prisustvovao, povratio sam se kući, ali mi se nije dalo usnuti.

Sjutra dan htio sam izvršiti posljednu volju nesretnoga Emila, i ako mi je to bilo vrlo teško. Uzevši sa sobom pismo, opazih da je umrlano krvlju. Sile su me bile gotovo ostavile; više puta došao sam do grofičine palače, ali se nijesam usuđivao prekoračiti praga. A jesam li smio ne ispuniti zadnju volju umirućeg markiza? Ta, ja sam mu svečano obećao. Bilo je šest sati poslije podne već odbilo, kada sam se najavio grofici Florenciji. U početku ona je oklijevala primiti me, s razloga da je neraspložena; ali javivši joj, da joj imam nešto vrlo važno saopćiti, ona me primi u svojoj privatnoj sobi.

Oh, prijatelju, nikada ne ću zaboraviti ono što sam vidio. Grofica je bila sama; nežno nežino lice izgledalo je bijelo kao vosak, a trepavice su joj bile suzama nakvašene. Spustivši glavu pod pritiskom boli, ruke joj bijahu skloplene kao da je htjela moliti. Cijelo joj je biće odavalo neku potištenost i moralnu bol. U takovome stanju pričinila mi se anđelom ljudske boli. Bio sam na ulazu od sobe, a nijesam se usudio naprijed stupiti, kada grofica, podignuvši se polagano sa stolice, pozva me da uđem.

— Oprostite, grofice, rekoh, oprostite mojoj dosadi; iskren prijatelj htio bi s Vama dijeliti bol teške nesreće, jer uvjeren da je ova bol čista i sveta pred Bogom i pred ljudima.

Nesretna grofica ništa ne odgovori, već me pogleda nekijem božanstvenijem pogledom. Na nežinijem očima nijesam opazio suze; nije sada plakala i bio bih taj čas kazao da nije ništa pretrpjela, ali očajna unutrašnja borba vladala je nežinijem srcem.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

Bojeći se da ne bi grof došao, nijesam se osjećao jakim da joj otkrijem razlog svoga posjeta. Riječ mi je na usnicama falila i nijesam znao kako započeti. Napokon se svladah.

— Grofice, rekoh slabijem glasom, nesretni Emil otvorio mi je svoje srce.

Spomenuvši Emilovo ime, grofica se uhvati za prsi kao da je htjela zapriječiti da joj srce ne iskoči, a ja prosljedih:

— Nalazio sam se u atriju kraljevskog pozorišta, kada Emil, približivši mi se, reče, da se jedan zlobnik usudio klevetati Vas, Vas, uzor svake kreposti, koju bi svak morao častiti — i da je on odlučio viteški se ogledati s klevetnikom — a mene umoli, da bi mu kao svjedok prisustvovao. Ja sam pristao..... na mojijem je rukama izdahnuo nesretni markiz; u zadnjem časovima sjetio se Vas.

— Dakle, za mene umro!..... kliče grofica kao izvan sebe i baci se na nasloñač, na pola onesviješćena, a niz lice joj potekoše vrele suze.

Oh, prijatelju, onaj krik i one suze silno se dojmiše mogega srca. Nakon nekoliko časova jedva sam znao prosljediti.

— Prije nego je izdahnuo, reče mi: Uzmite, povjeravam Vam tajnu svoje svete ljubavi; kada me ne bude više, Vi ćete otići k noj i predati joj ovo pismo s porukom: „Emil Vam šalje zadnji pozdrav.“

Pružih pismo grofici; ona ga polako otvori i, podignuvši sa sa stolice, stade ga čitati:

„S Bogom, kreposna ženo, s Bogom anđele nevinosti i za uvijek s Bogom! Nijesam mogao mirno premučati na mrsku klevetu, koja je dirala u tvoje pošteće....“

Nije mogla daļe prosljediti, riječ ju je na usnicam izdala; napustiše je sile, i ona se baci na stolicu, vičući uz vas glas:

— Oh, Emile! Emile!... ti nastradao zbog mene!...

Kad od jednom, vrata se rastvoriše, a u sobu stupi stari grof. Ne pustivši se zastrašiti, ja mu podoh u susret, e da bi grofici dao vremena da otere tragove suza. Grof mi pruži ruku u znak pozdrava; stisnuvši mu desnicu, iznenadi me negovo strogo i ozbiljno lice. Niti jedne riječi nije upravio grofici. Nakon malo ja se oprostitih.

Evo što se dogodilo poslije mogega polaska.

Grof, posadivši se u jedan kut od sobe, nakon nekoliko časa potpunog muka, indiferentno reče grofici:

— Večeras ćemo u pozorište.

Čuvši riječ pozorište, grofici je bilo kao da će joj srce puknuti; za dva časa nije se usudila progovoriti, ali napokon zatajivši unutrašnju borbu:

— Zaklišem te, reče, danas sam vrlo slaba; ostavimo za drugi put.

— Muzika će te rastresti.

— Drugo ću večer dragovoljno otići, ali večeras...

— Ja želim, draga Florencijo, da me pratiš, reče ozbilnijem tonom stari grof.

Ona prignu glavu i umuče.

Da, dragi prijatelju, red joj je bilo podložiti se železnoj volji svojega muža, otići u ono kobno pozorište i slušati iz iste lože *Stiffelia*, čije joj je pjevanje napominjalo grozni slučaj, koji ju je do očajanja dovodio. Slušati muziku i pjevanje, koji su je neprestano na smrt potsjećali! Okrutne li osude!

Kada sam vidio groficu u pozorištu, mislio sam da sanjam, i nijesam vjerovao svojijem očima. A ipak bila je istina. Lako sam shvatio okrutnu bol one nevine žrtve. Nepomična, blijeda i žalosna, stajala je kao mrtva na svome mjestu. Pri trećemu činu učinilo mi se, kao da joj se bol podvostručila i da je sile izdaju, dok je grofovo lice postajalo ozbilnije i izrazom gneva odsijevalo na Stankarove riječi:

Infame!... egli s' invola alla vendetta!...

O spada dell' onor che per tant' anni

Cignevi il fianco del guerriero antico

E ne' cimenti a lui mietevi gloria,

Vanne lungi da me... più non ti merto

Disonorato io son!....¹⁾

Takovu sućut pobudiše u meni one dvije osobe različite čudi i osjećaja, da nijesam s njih pogleda svrnuo. Malo po malo, što se je više opera svrsi približavala, u svakoj ariji,

¹⁾ Sramotnik!... on se izmiče osveti! O časna sabjo, koja si toliko godina pasala bok staroga boreca i u pogiblima žela mu slavu, daleko od mene... više te ne zaslužujem, ja sam osramoćen!...

У
Н
И
В
Е
Р
С
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

u svakoj riječi činilo mi se, sudeći po izrazu grofičina lica, da je ona nalazila aluziju na svoju prošlost. Za ňu je bila kao okrutna agonija konačne smrti. Negdašnje iluzije staroga Stan-kara, ganutlivi prizor između Stifelija i Line i vijest o dvoboju među pukovnikom i Rafaelom malo po malo raskidahu srce nesretne grofice, te na riječi :

„Chi poteva il disonore
Rivelar, estinto è già.“¹⁾

pade onesviješćena na stolicu.

Ova stvar nije prošla neopažena, a glas od lože do lože dopro je i do partera, e je groficu Stelio snašlo zlo. Povrativši se k sebi, gonetala je šta joj se dogodilo, i bacivši pogled na mnoštvo, okrenuto prema ňezinoj loži, na pò glasa progovori :

— Oh, Bože, šta mi se dogodilo?

Na taj upit grof ne odgovori, već uhvativši je ispod ruke izvede je izvan pozorišta na svjež vazduh.

Ovaj je prizor još više potresao duhom nesretne Florencije. Emila nije bilo žaliti, on barem nije više trpio. I slijedeće dvije večeri predstavljao se opet Stiffelio, a grofica se nalazila u istoj loži, podvržena istoj mucu; ona je ipak podnosila većom odvažnošću svoju bol, jer nijesam opazio ni jedne suze na ňezinom licu, niti čuo kakvog uzdaha iz ňezinijeh grudi. Ali ňezino je lice odavalo unutrańu borbu.

— A je li se grof tome dosjetio? upitah prijatelja.

— Ne znam, odgovori mi Ivan; on se je uvijek iskazivao studen i nepristupačan. Da ti iskreno kažem, ja sumńam, da je grof, po smišlenom planu, vodio na silu groficu u pozorište svaki put, kada bi se prekazivalo isto djelo; a ova moja sumńa, cijenim, da je vrlo vjerovatna. Svakako, grofica je bila nevina žrtva ňegove okrutnosti.

Evo ti, dragi prijatelju, žalosne povjesnice one nesretne žene, koja svoj život provodi u boli i mukama; ňe će nestati onog dana, kada je sile ostave i srce prestane kucati, a uvjeren sam, da se ne će potužiti niti drugome očitovati pravi uzrok svoje boli. Ona je nevina žrtva čiste savijesti.

¹⁾ Ko je mogao otkriti sramotu, taj je već umro.

— Jadna grofice! klikoh, dirnut zadnjim riječima svojega prijatelja. — Jadna Florencijo! nadostavi Ivan.

Prošle su tri nedjele dana. Jedne večeri, kada se je ponovo prikazivao Stiffelio, nalazio sam se u kraljevskom pozorištu; moja je misao bila upravljena na groficu Florenciju. Ali opazih na veliko svoje iznenađenje, da je nezina loža prazna. Poslije prvoga čina, slučaj je htio da sam se sastao s Ivanom.

— Večeras nije došla? — rekoh mu, čim ga spazih.

— Umrla je! — odgovori mi on.

— Umrla!.... Nesretnica! — rekoh.

I povedavši me na stranu, Ivan vas potresen nastavi:

— Da, grofica je Florencija umrla; umrla je u dvadesetogodini svojega života! Oh, ne plačimo, prijatelju, nad nezinom smrti. Smrt ju je lišila okrutnog mučeniča; Bog se smilovao nevinoj žrtvi.

Da, na žalost, prisustvo grofice Florencije u pozorištu, kada bi se prikazivao Stiffelio, bila je promišljena osveta! Žrtva je bila podvrgnuta groznoj mucu, a da se nikomu nije mogla potužiti.

Nakon one kobne večeri, kada je poginuo mladi markiz u dvoboju zbog grofice, svake bi joj večeri jedan glas kazivao:

— Hajdemo u pozorište.

Bio je glas nezinoga muža.

Od predstave do predstave grofica je sve više trpjela, a nit, koja ju je sa životom spajala, malo po malo je popuštala; ali ni jedne same riječi nije izustila proti okrutnome mužu; odana potpuno božjoj volji, podlagala se njegovoj zapovijedi; kao da je htjela time ispraviti svoj grijeh, i ako je u sreću nosila najčišću ljubav, što no je ikada ikakova žena u grudima gojila.

Došla je napokon jedna večer, kada glasu „*Hajdemo u pozorište*“ grofica nije mogla udovoljiti; sile su je bile napustile. Grof je pogleda oštrijem pogledom i zapovjedi da se spremi; grofica podiže svoje blijedo lice, pogleda muža i slabijem glasom progovori:

— Oh, Bože moj! Ne mogu dalje — i pade onesviješćena na zemlju.

Služba priskoči u pomoć, postavi je na krevet i pošlu odmah po liječnika; ali sve je bilo uzalud. Povrativši se za kratko

У
Н
И
В
Е
Р
С
К
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

vrijeme, zatraži sina i poljubivši ga u čelo, zadnja joj suza pade na njegovo lice; on je bio jedina nezina radost i jedina utjeha. Nagledavši ga se za koji čas, desnicom mu upravi potonji: zbogom, spusti se na uzglavlje, kao da želi pospati... Ali te je večeri za uvijek usnula nesretna Florencija.

U prvi mah, grof je stajao indiferentan; ali zadnji *zbogom* majčin sinu ganuo je studeno njegovo srce, i svladavši se, htio je upraviti toga časa svojoj ženi nekoliko milih riječi; kad od jednom kobna misao preleti njegovom pameti, i lice mu se poozbili. Držeći, spusti se na krevet umiruće žene i pridušenim glasom prišapne joj na uši: „*Florencijo, ja sam sve znao i htio sam ti se osvetiti.*“

Na te riječi nesretna grofica rastvori oči i upravi umirući pogled na svoga muža. Skupivši sve zadnje sile, s velikom mukom priđe glavu sa uzglavlja, kao da je imala nešto kazati; ali ne mogući progovoriti, desnicom nešto u krevetu potraži i našavši jedno pismo, suzama i krvlju okačano, pruži ga zaručniku i klone na krevet.

Grof zgrabi pismo, raspečati ga i pročita:

„S Bogom, kreposna ženo! S Bogom za uvijek! Nijesam se znao hladno podnijeti pred zlobnom klevetom, koja je dirala u Vaše pošteće. Sutra sam imao otputovati, da udovolim Vašoj želi. Nijesam se tužio; poštovao sam sveti vez koji Vas spaja... Večeras ću otputovati i više se ne ću povratiti. — S Bogom, sveta ženo, budi sretna i zadovoljna uz svojega muža! U svojijem molitvama spomeni se i nesretnog Emila.“

Dok je grof čitao pismo, oči mu se natopiše suzama, lice probljedi, a dočitavši zadnje riječi briznu u gorak plač i kao izvan sebe baci se na krevet nesretne žene, vičući iz svega glasa:

— Florencijo... dobra Florencijo!...

Ali Florencija je bila mrtva. Nezino je lice sačuvalo neki božanstveni izraz čiste duše i plemenita srca, podlo oklevetana. Uzalud se grof trudio, da je na život povрати, uzalud vikao:

— Oprosti!... Oprosti!...

Grofica je umrla. Ņezina je duša potpuno shvatila svoje dostojanstvo. Je li se o što bila ogriješila? Ne... Je li šta željela?... Možda samo svomu mužu upraviti: Ja ti opraštam...

*
**

Ko nije nikad u životu proplakao, taj ne poznaje tajnoviti nepristupni duševni život. I ja sam proplakao nad sudbinom nesretne Florencije.

МУДРЕ ИЗРЕКЕ.

1. Пошто човјек није доста сам себи, јер му потребе надмашују силе, треба да тражи усавршење ванп.

Belfert Base.

2. Ја се осјећам срећним, да су многобројни кришћански зборови, изван католичке цркве, били а и данас су ревни промицатељи благотворнијех дјела. Да не говорим о многим хуманитарним установама, основанијем по цијелој земљи од наше браће некатолика, ја сам радостап свједок филантропскијех установа, те их основаше у Белтимуру Wilson и Sheppard, Jons Hopkins, Enoch Pratt и George Peabody. И ако се ми разилазимо у вјери, има једно поље, на коме се дружимо, а то је поље љубави и доброхотности.

Кардинал Gibbons

на вјерекоме конгресу у Чикагу.

3. Неуморна радња надокнађује сваку. Хорациј.

4. Не ћеш наћи коња, којим би могао побјећи себи самоме.

Максим Горки.

5. Фиренцо, како си лијепа својим палачама, лијепа ремек-дјелима, која те чине правим музејем! Ту камен говори, Микеланђело учини да мрамор мисли, а Донатело и Гибerti да туч дише.

Beauffort.

6. Не гледај тужно у прошлост, она се већ не повраћа; поправљај паметно садашњост, а ступај ерчано и без бојазни у мрачну будућност.

Longfellow.

БИЈЕДА.

Слика.

Никола Т. Јанковић

I.

А киша досадно пљушти, огрнута и заклоњена тешким слојем магле, само се чује њено живо пуцкарање по каменом поду. Кроз стакла крозорска, умотана густом влагом, тешко се назире у канцеларију, само се види дрхтање лактова и таласање плећи; чује се шуштање пера по хартији, монотono ударање сахата, жубор служитеља у предсобљу... и ништа више. Ваздух се устајао, па се у полутами онајају густе колутини дима, а кроз њ провирују главе службеника, као кроз какву огрлицу.

— Господине Мато!... чу се из друге собе узвик, који садржаваше у себи неку грубу милост.

— Заповиједајте, г. начелниче!... одазва се стари, дрхћући глас чика Мате, и он му се клецајући упути.

Начелник сјеђаше за столом заваљен. Кроз мутне, зеленкасте очи пробијаше некакав поглед, који у себи има дражи све донде, докле се не би уста отворила и навукле боре по модрим образима, па чуо некакав мукао, пиштећи глас.

— Јеси ли преписао акт?

— Готов је, г. начелниче.

— Донеси ми га!

Чича Мата пође и чу за собом »Ваљан старчић, добар раденик!« На то се часом заустави, из прсију хтједе да избије оно што се одавно таложиле, али га на кретање нагне нека супротна тежња, која потједаше из страха. Само се код мисли ништа не испријечи, и оне се ређаху брзим, испреламаним током, прескачући једна другу. »Добар раденик!« — Али од кад се то мени говори?! И кад ће се једном та хвала привести у дјело? Хоће ли она цијелог живота да ме прати заједно са биједом, или ће моћи да се одвоји од ње? Он је то чуо првог дана, кад је излазио из канцеларије и кад је својом старом, симпатичном појавом изазвао сажаљење код другова;

на је онда слушао свакога дана, марљиво преписујући акте, гласкући копије у архиву; слушао је похваљу кад је познано прихватало капут или шепир своје начелнику, кад је устајао са столице, дочекујући секретара; кад је први долазио у канцеларију, кад је посредачки излазио из ње збуњен многоразношћу аката а претпан по лицу густим слојем прашине; »добар раденик и само добар раденик! и ништа више!...« У почетку му ласкаше ова похваља, од ње му се шираху зенице од радости, а његове порурене плочица напреваху се да одатнају од себе старачки изглед. Код сваке похвале, његово срце поди-риваше, његове мисли оживљавашу, његове руже лебаху по хартији као вјетар. Али дани пролажаху, низаху се недеље, мјесеци, године, и он из дана у дан ништа друго не чује, до само добар раденик, а поред све те хвале, по његовом те-мену сјајде бивају све чешће, његови погледи све мутнији, његово лице све хранивије; ружа се митави, тијело повија, норе клепају; само срце подиравља, не од олушевљена, већ од страха; мисли се беђају, не од нада, већ очајана, а на тијелу вице пространи, бунџели, излизани и рапшени крајеви старих хаљина.

Он латано приђе своје столу, узне неке акте по којима се огледаху права, чиста слова, поредана по глаткој хартији. Ружа му дрхташе, држећи их, погледа се уприм у њих а у њима се тагакаше нека неодлучност и колебање. Он клепајући и застаклујући дође до стола начелникова, погледа га, на спуссти акте на сто и рече:

— Хоћете ли их прегледати и сравнити са копијом? — Не треба чика Мато, не; ти си мој стари и добри пријатељ, а то си стекао својим радом и поскупинишћу, не бучи гледати, само да потпишем, па их одмах отпрати даје треба.... И он их узне, потписа, па му их пружки.

Он их прихвати, па како је стајао нагнул преко стола, он се посприви и погледа му се сусрете са начелниковим. Он узне мијењом ружком да клези по капуту, његовом ногом трљаше о ногу, и кад хтјеше да изусте, прекиде га шефов храпав глас:

— Но, шта је, чика Мато?...

— Ништа, господине..... и хтјеше да се улази, јер онај погледа, који му до тада умијеваше повјерење, сад изгуби

сву драж, кад чу храпав глас; али га шеф не пусти, већ навали:

— Реци, шта је!... Видим ја лијено да ти имаш нешто да ми кажеш. Слободно се повјери. Не бој се никог. Затвори врата!... Тако! Сад почни! Да те није ко увриједио...

Чика Мата га погледа са изразом захвалности и поче:

— Не... не дао Бог, да се имам жалити. О, ви сте сви тако добри према мени... ја бих вас све љубио као дјецу своју.... ви ме тако примате као себи равна..... — и њему се пзли у души благодарност, па му и очи засузише.

Начелник га гледаше с нестрпљењем. Жао му бјеше старца, па немађаше начина како би га удаљио од себе. Он у души осјеђаше захтјеве чика Матине и зато бјегаше погледима, али га чика Мата више не посматраше; сузе благодарности, које му тецијаху с очију, сасушише се, а у погледима блисташе нека одлучност. Он приђе ближе столу и наслони се, па погледавши шефа поче тихо:

— Десет је година како сам на истом мјесту, без награде, само са хвалом и ласком. — Начелник дигне главу и погледа га оштро, а он опет изгуби кураж и грцајући продужи: — Плата мала, жена... дјеца... терет велики. Ви ме увијек хвалите.... ја бих вас молио.... — и он сиромаш, бојећи се дуга говора, у испрекиданим реченицама казиваше свој бол, своје потребе, које су се десет година гомилале.

Окренувши се у пола од чика Мате, шеф гледаше кроз прозор, и гласом, који тражи ослобођење од присутне личности, поче:

— Да чика Мато.... јеси!... ти си врло добар раденик!... Ја сам већ говорио за тебе... али ти знаш да није све у мојој власти.... али постараћу се....

А чика Мата не сачека даље, већ закрвенно од стида, докопа акте и оде, па кад дође до свог стола, он се наслони лактима и бесвјесно погледа у акте, дрхћући од узбуђења.

— Зашто сам ја то до сад радио? — питаше се он. Чег се тичала та хвала? Је ли било у њој основа будућности — или нека врта подвале? Он се често бојажљиво осврташе око себе и загледаше другове, гадећи се од њих. Јесу ли они до сад играли комедију с његовом услужношћу, старошћу и

радом? Загледа првог до себе. Он бјеше млад, по наусницама тек се почели брци да помаљају, очи му изражаваху живот и радост. Он још до сад не чу за њега, да га је шеф похвалио. Он се нада да ће скоро постати секретар. Погледа даље. За другим столом сјеђаше у годинама средњим, озбиљан човјек. То је био секретар начелства. Он се нада да ће постати помоћник начелства, а никако до сад не чу, да га је ко похвалио. А њега сваки дан хвале, сваки дан падне по која умиљата ријеч, по које тапшање руку и изазивање шале... и он се сиромаш збуни од ових мисли.

Мрак се све дубље хваташе, у соби запалише лампе и према свјетлости оживјеше ови ликови, које он сад загледа мало дубље, па на сваком примјети мало више задовољства и радости; мало више воље и изгледа за живот и наде на будућност, пошто је он то до сада свако јутро гледао на своме збрчканом лицу, према старом огледалу. Обузе га као нека завист и злоба. Из овог пониче чуђење. Он хтједe да пита, зашто њих не хвале а награђују, а њега хвале а не награђују. Хтједe да зине, али му се језик укочи од страха. Он може овим питањем изазвати код њих какво нерасположење, које га може скупо стати, па шта ће онда да ради? Само се осврте, погледа их испитивачки и са завишћу, па онда узе акте, па не мислећи и не радећи ништа, гледаше их, завирујући немирно у сахат и ишчекујући нестрпљиво мицање казаљака.

Канцеларијско се вријеме примицаше крају, па и да не постојаше сахата, ипак би се познало, по оном нервозном трљању ногу о под, по честом освртању и запиткивању, по тихом зијењању, које се по соби распостираше као какво шуштање; по оним честим, пуним чежње за слободу погледима кроз прозор.

Секретар први остави перо и устаде; ставивши руке у шнаг, а затуривши главу, он се шеташе по соби, звиждучући неку пјесму и гледајући кроз прозор на један фењер, који тихо сијаше на улици; но се на један мах окрете, приђе чика Мати, и ставивши своје крупне руке на његово раме, смијући се упита га:

— Шта је, чика Мато, шта си се замислио?

Чика Мата се трже, хтједe да му одговори нешто, чиме би одбио од себе ову трухлу шалу и пажњу, али не смједe,

већ се само задовољи једним хладним погледом, у коме не бјеше мјеста више ни за какво питање.

Секретар га погледа зачуђено, па га остави осврћући се; а кад је искуцало пет сахати, чика Мата докопа шешир и као смушен истрча на улицу; а шеф, секретар, писар и практиканат, облачећи капуте, навлачећи каљаче и шешир, гледајући се испитујући, шапутаху:

— Шта би чика Мати?!...

II,

Хладне јесење кишне капљице пљускаху га по лицу и он отпоче да се свјежи. Опоменувши се свега, отпоче да се осуђује, што је тако у кратко изјавио своју жељу, што је у неколико ријечи казао бол, који га тишти десет година, а који туђе срце за један тренут не може да схвати; чуђаше се узроку бојазни, отпоче да се тјеши, нада, оживљујући прошлост. Њему дође некако необично мило, сјећајући се оних пријатних ликова, с којима је проводио канцеларијско вријеме и скраћивао дуге часове, било радом или шалом. Он у раду не опажаше ни знака поруге од оних који бјеху спремнији и бољи од њега, старог, пропалог трговца; он у шали не налажаше поруге његовој старости и чину практикантском. Он отпоче сад да прати све личности, с којима је у додир долазио, које га не зваху другачије, но »чика Мато«, којима је он из љубави у свачему на услузи стајао, трудећи се да стекне симпатије код људи, који треба да постану сад његови нови другови; он зато није жалио своје старе кости, већ клецајући кољенима и уздрхталом руком, он им трчаше у сусрет, стискајући младићске руке, шиљући им топле погледе, пуне жеље за другарство. Он им чак у претјераној жељи прихваташе капуте; он им кухаше каву, коју одација никад не би умио да скуха као он; он их позиваше код себе у свој сиромашни стан, у коме, поред трагова негдашњег украса, заудараше влага и сиротиња; они се на сваки његов позив одазиваху, обгрливши старца с обје стране, готово носећи га, а он сретан и задовољан, заваљен на њихове младе, снажне руке, заборављаше своје године, своју прошлост, другове старе.

И он се лијепо сјехаше свега и сјехашући се он посма-
 траше и труд око рада и награду за тај труд. И заиста, нико
 од чика Мате није умно боље акте преписати и сложити, нико
 свој сто није могао чипће држати; у свачему се огледаше
 тачност и марљивост, збога и љубав, којој он није умно да
 да правац. Њему се чинише да се она подједнако простире
 на све, да она зависи од свачега, и он се подједнако паша-
 ше и од мале мрљиче на акту и од грубог шэфоровог тласа. Он
 подједнаким напором одијаше све то, не водехи рачуна о
 величини труда, који за шта треба да уложи. Њему је било
 све подједнако свето и велико; он у свачему гледаше дужност.
 Такав је био првол дана, такав је и сад; оно истина, да
 су за десет дугих година толики другови премјештани са уна-
 прећем одгазили; толике, негда млађе, он сад покорно по-
 здравља; али то нега није бунило, он је увијек пред разлозима
 подјеђивао своје нестрпљиве; и од бојазни да не изгуби и оно
 што има, угушивао своју жељу.

И као што су сви знали да његову доброту обасипашу
 својим другарским опхођењем, тако исто и рад обасипашу хва-
 лама. И ниједан дан није прошао, да није која ласкава ријеч
 пага; а њему од те ријечи тонаше срце у милинама; осјећаше
 се срећан, што баш онда, кад мишљаше да је сасвим пао, да
 његовој старости нема сигурног дочека, сад се баш створи и
 обасја нешто ново, тако пријатно и свесрдно, да он зажали
 што није раније почео на томе послу да ствара будућност, до
 које би много даље допјерао... а овако, он се чисто врзео од
 којим живи. И сјетивши се свега тога, он се зачуди откуд
 искренуше толике наде, које га успоменама оживише? Он се
 размишљања о будућности. Он се сјети својих година,
 на се врзео од те будућности, у којој се ништа не назираше.
 Његови кораци отпочеше да дрхте, лице му отпоче да добива
 неки мрвичнији изглед, очи чисто блуашише кроз тмину и ма-
 глуштину. — «Шта је било са мном за ових десет година?»
 — питаше се. «Њему сам то вјеровало? Осмијецима и шапалама...
 Хе, стара будало!» — и он се пљесну по челу. — «Али зашто
 ја нијесам изричније захтијевао какву стварну награду за свој

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

труд? Само у неколико и то кратких ријечи, без снаге и срца, као да нијесам увјерен у свој рад? Рад, који већ толико времена сви признају, јер да га не признају, зашто би га хвалили?! Каква је корист њима од мене, старог, пропалог човјека, па да ми ласкају или подваљују?! Не, то није могуће, то је била потпуна збиља, коју је створила моја доброта и мој рад. Али зашто ме онако сухо одби... ни мало наде... но просто није му у власти. А како је до сада друге награђивао, а ја још не чух да их је похвалио?« И он се ту замисли, чудећи се, како то може да буде?! Шта је он то до сада био у тој канцеларији? Размажено дијете или блесави старац? То је све било из сажалења... па сад?!... И он се замисли, па стаде; а кад га један од пролазника очеша и повуче за собом, он се опомену мјеста гдје се налази и продужи даље.

Мрак се све дубље хваташе; студени повјетарац отпоче да пропирује кроз мрачне, пуне улице, бришући маглу, те се сад отпочеше сијалице да указују. Њега подиже језа, и кад хтједе капут што боље уза се да привије — он видје да га нема. Хтједе да се врати, али се поплаши канцеларије у ово доба, њему се сад она учини као гробница, у којој је он лежао пуних десет година. Убрза корак, а вјетар биваше све јачи, а њега хладноћа обухваташе све већма. Отпоче да дрхти и посрће.

А кад стиже дома, он не погледа жену, која стајаше на вратима, блиједа и забринута, већ прође мимо њу, не одговоривши јој на њено тужно:

— Мато, шта је теби?...

III.

Обилазе га другови и познаници, лијепих ријечи и понуда не изостаје, чак и шеф са висине свога положаја спустио се у ову мрачну избицу и запитало га: »— Шта је то, чика Мато? — Али чика Мато ћуташе; његове очи звијераху неким нејасним погледом, у коме се не огледаше никакав захтјев, никакав одговор, већ нека нејасна равнодушност према свему. По лицу се осуло бљедило, а замршена брада падаше му по прсима, из којих се ваљаху уздаси у мјесто јаука. Не-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

како се лакше осјети, кад је ко крај њега, и он би тада тако радо слушао разговоре, ма о чему то било; али се те жеље изгубе послје дугог причања, јер му се у мислима отпочне да колеба разумијевање и он тада готово бесвјесно посматра свог посјетиоца.

Канцеларијски другови, да би олакшали бол чика Мати, послје уобичајеног поздрава, отпочињаху разговор са шалом, да би са његовог старачког лица одагнали оне бразде бриге и неспокојства, али он ту веселу, ђачку шалу, оличену у доскочицама, не разумијева и не схвата; а кад би њихов разговор прешао у збиљу, и кад би они отпочели да разговарају о раду свом и својих старјешина, тада би се још више помутио; тада би његове безизразне очи пуштале погледе, пуне чуђења и питања. И што би говор дуже текао, то би њиме неспокојство већма овлађивало; уз неспокојство појављиваше се бол, што и он не може у том разговору да учествује, већ их само посматра и мисли: »Шта је то до сад са мном било? Шта сам ја радио за ових десет година? Шта сам се ја то с њима разговарао?« — И тада му паде на ум, да се он није ништа разговарао, да је код њега за све то вријеме владало љубопитство, да је у мислима трајала нека сумња о разумијевању тог разговора, да га они никад ништа нијесу питали; и да је, кад је што рекао, добијао само један благ ударац по плећима, са звучним: »Чика Мато, сад би могли понити по једну кафу!« — а он то тумачаше као свршетак разговора, а не као једно лијепо одбијање.

А кад би му у госте дошли стари трговци и познаници, па кад би се разговор отпочео да води о трговини, куповини, продаји; он би тада расијано гледао у њих, не знајући ријечи проговорити, ма да му се у мислима појављиваше као какав сан, знање старог заната.

Са женом?!.. шта ће њој да говори? Он је се сад чисто стиди, осјећајући се као кривац, јер није кадар да јој пружи оно, што она од њега, као човјека с правом захтијева.

Да зове дјецу, да их милује, да им тепа? А састоји ли се родитељска љубав само у миловању? И он се поплаши од њих; њихова будућност искочи му пред очи некако јасно, али у тој јасноћи не огледаше се ништа одређено, већ нешто

испрекидано, храпаво, гадно... Он се згрови од те слике, он се згади себе!

Руке му грчевито купљаху продрти покривач, а лице добиваше некакав модри израз и кроз уста готово шуштећи излажаше: »Ништа!... ништа!...

Па му постаде самоћа најмилија. Жену и дјецу не могаше више да гледа. Његове мисли све већма губљаху наде, његово срце осјећаје. По преима му се провлачаше нешто сухо и бодљикаво; нешто, што му изазиваше и страх и сумњу. Жеља о животу постајаше све мања и онда, кад би посматрао своју дјецу и кад не би. У оба случаја мишљаше: »Шта имам да им дам?... Шта ћу стећи?... И зар ће они имати више наде на будућност онда, кад ја овако живећи својом платом, навикнем их на живот ни лак ни тежак; на живот, у коме не ће моћи наћи ослонца за правилан развој живота у будућности?«

Дође му некако мило, кад би сад могао умријети, те да их још сад остави судбини на вољу; сад, док су мали, док још потпуно не схвате и не осјете шта то значи, кад има некога који се за њих брине. Јер ако их кашње пусти у борбу за опстанак, они ће бити невични и немоћни да се опиру околностима; од њих ће постати полутани, као што је он. Његова смрт сад би им била од користи, а она успомена, која би остала у дјетињим мислима, била би тако узвишена према њему, јер та дјеца још не умију да схватају стварност живота. Она још немају прави појам о родитељима; његов нестанак не ће их тако помести и збунити; јер забринутост на његовом лицу није у њиховим мислима ништа више оставила, до: »тата је љут!« А то ће се све изгубити кад се и он изгуби, а вријеме, корацајући брзо и трајно, рушиће постепено остатке тих успомена у њиховим мислима; живот, показујући све трагове свога напора, отпочеће срце да кори и челичи, спремајући га за борбу; а она, растући и напредујући тако сама од малена, лакше ће сносити сав терет и јад... и онда, шта им он може оставити више, но спрему за живот, истина горку, али бар чврсту.

И он крадимиче узимаше више лекова, но што му је то речено; а кад остане сам у соби, пренуној топлоте од људског

како му кроз тијело јурну нека леђена стрља, која га уочи,
 на се опет издизаше, оверћући се. Па на један мах осјети
 страха; вратне жите лубаху снагу и глава му падаше тромо,
 неки неодрћенији и бевјеснији нараз; тијело му дрхташе све
 и што их дуже носматраше, погледи му добиваше све
 и нишаше оне трухле ортраче, на их опет тразаше к себи.

Погледом посматраше час једно, час друго, пружаше руке и
 стрља, и Мата се од ње најекви. Подбочен, мртвим, укоченим
 вјетар шиоаше, кроз трухле проворе осјешаше се нека леђена
 меду њих. Он их гледаше неким сулулим погледом. На пољу
 пољуби га; па се одмачае, подбочен рукама на под, остаде из-
 снусти му један тихи пољубац; па се онда допуза до другога,
 тек дивет година. Навнео се на дичим, па гледајући га у лице,
 гледаима на мирне дјетине ликове, дође до старијег, коме бјеше по-
 латано, без даха и шума, опрезно као змиковац, скачући по-
 око себе; па се на један мах трже и отпоче да пузи. Тихо и
 и он, клизнувши с постеле, паде на под, звијерајући бевјесно
 зом душе и мисли, докле га некакая нагон не издиже понова,
 стрављеним погледом, у коме ни једна зрака не трепери наза-
 те шкрине, па се притаја, гледајући их непокретним, пре-
 скочи с постеле, стари кривет шкрини и он се полаши од
 воли моја будучности! — тразаше он и на један мах се трже и
 орнуће продртим понављама и отпаним шаговима. Мој жи-
 непрестано на оне мале, злујене томилице по дашчаном поду,
 снага, са којом отпоче да се прикучува и издиже, гледајући
 их дуже посматраше, осјешаше како му долази нека нова
 сти кандила, он посматраше бијеле ликове своје дјеце. И што
 његовол даха и старих не провјетрених хањина, према свјетло-
 једне јесене ноћи, у соби, у којој заудараше трукљаж од
 отпоче да се разваљачи, показујући наобркне морде жите. А
 сагости. Погледи му постајаху све мутнији, кожа по тијелу
 нише тратова бједила, у очима нејасности, у животу маљак-

И дани пролажаху и по његовом лицу опажаше се све
 задовољства.
 нија... а на уснама му се развијева један осмијех, осмијех
 оштар јесени вјетар завуји му око тијела; а он се грчи, пре-
 хитро као махнит, отвори провор и студене кишне капи и
 даха и шмама суких гранањца у бреханој нећи, тада устане

па му на један мах у мислима плану неки одсијев, који му чисто сагорје осјећаје; па му срце закуца силно и убрзано, као да хтједе понова да га оживи и покрене на неки нов рад, у коме ће бити више озбиљности и вјере;.... па на један мах клону, срозавши се на под, и тад још једном, с изванредним напором потоње воље, окрете главу на обје стране, погледавши оба дјетета, само му се сад по лицу изли нека мекота и благодост; у очима нека неисказана топлина, пуна љубави, бола и суза, пуна чежње и страха; на уснама један тнхи, благи осмијех.... и све се утипа....

А киша досадно пљушти, огрнута и заклоњена тешким и мрачним слојем ноћи, само се чује њено живо пуцкарање по каменом поду и писка дјечија са боним и нејасним:

— Мама, шта је тати?!....

Ник. Т. Јанковић.

G R U Ž.

Топографично-повјесничке белешке (1)

Vice Adamovića.

Preštampano iz IX. i X. књиге „Brastva“ друштва Sv. Save uz popravke i popune.

I.

Se portus Gravosae aperit satis amplus, et undas
Nobilis Adriacas inter, quo plurima semper
Stat puppis, semperque novas ubi construit audax
Navita.

G. Ferrich „Periegesis orae rhacusanae.“

Koji год се pisac bavio Dubrovnikom i његовом istorijom nije mogao a da s ushitom ne spomene i Gruž, kao no ti pristanšte dubrovačких brodova i mjesto, gdje obično putnik najprije stavi nogu na zemlјште nekadašnje aristokratske, slobodne државице.

Gruž to odista zasluđuje, ne samo jer s Dubrovnikom sačinava jednu općinu, te gaji iste nade i težnje, nego jer je polo-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

žaj gruške luke tako divan i živopisan, da se malo koje drugo primorsko mjesto može ponositi većom krasotom okolnog kraja, mora i podnebla na prostoru surazmjerno tijesnu i malašnu.

U staro se doba gruško zemljište pružalo od *Kantafiga*, ili *Kantafika* (caput fici)¹⁾, što je predbrđe na dnu Gruža, pa sve do glavice *sv. Orsule*, na kojoj se još vide razvaline istoimene crkvice, biva do povrh *sv. Jakoba u Višnici*, gdje se uzdiže zapušteni benediktinski manastir, koji bi podignut 1218. g. po vlastelinu Jaketi Gunduliću. Ovako nadoh označene granice gruškog zemljišta u nekomu rukopisu knjižnice OO. Malobraćana pod starijem brojem 266, a pod novijem 415, gdje je rečeno, da je navedena bileška crplena iz zakonske knjige *zelenak* (lib. viridis). Istu stvar iznosi i Dr. Jireček u djelu „*Die Romanen in den Städten Dalmatiens*“, samo što on vadi granice gruškog zemljišta iz drugog izvora, naime iz zakonske knjige *Liber Reformationum* l. 10 cap. 7 od 1361.

Dan današnji Gruž, kao parohija, proteže se na istoku do mjesta *Točila*, gdje je vodovode i gdje se Gruž dijeli od parohije predgrada *Pilâ* ulicom, koja slazi mimo kuću udovice Ruse Galine ili Vuličević na stari gruški put, pa onda sve do *Boninova* (Bella Vista), što ostaje na pô puta između grada i Gruža, te se tako zove valda po nekadašnjoj porodici, iz koje potječe čuveni štamptur Boninus de Boninis (Dobruško Dobričević, koji je radio od prilike od 1478. do 1508. god.).

Po tomu dakle gruška parohija dan danas obuhvata ove predjele:

a) varoš *Gruž s Nuncijatom*, a ovo je brdo povrh Gruža, prema Rijeci, visoko 195 m. Tu je crkva Blagovijesti ili Gospe od Naviješteña po italians. *Annunziata*.

b) *Konô* do *Točila*, biva jedan dio predgrada *Pilâ*; *Konô* se dijeli na gornji, srednji i doñi, a ime mu je od vodovoda, što dolazeći iz *Šumeta*,²⁾ prolazi onuda još od 1438. god. te navraća vodu u grad.

¹⁾ Već od 1453. god. zvao se ovaj rt, *Punta de Candafigo* od *canto* ili *cavo de figho*. Upor. Dr. Jireček: „*Die Romanen in den Städten Dalm.*“

²⁾ Šumet je selo u istoimenoj dolini. O Šumetu ovako pjeva naš Gvozdenica (Ferrieh):

..... Huic gloria pago
Magna venit, quod ducta suis a fontibus ingens
Duleis aquae nostram se copia fundit in urbem.

c) *Lapad* od lat. Lapidum: to je onaj dio Gruža, što ostaje preko mora na poluostrvu koje nosi isto ime. U zakonskoj knjiži *Statutus*, lib. 7 cap. 64, čita se: „Grauossium cum Lapido et Sancto Martino est unus portus.“

d) *Gospu od Milosrda*, crkva okrenuta po starom obredu put zapada. Bila je gotovo srušena, te je arhibiskup Fabio Tempestivo učini popraviti i proširiti.

e) *Montovjernu*, brežuljak nad Gružem. U starijem je listinama *mons bertus*. Što se forme tiče poredi u Siciliji Mongibello (Prof. L. Zore, Дубровацке туђинке — Споменик срп. Акад. XXVI. 1895.).

More, koje je ovdje vazda tiho i mirno, prodire duboko do *Batale*,¹⁾ gdje se putevi ukrštavaju za u grad, u Lapad i u Rijeku, što je krasna dolina niz koju teče istoimena rijeka, kod starijih *Arion*, *Umbla*, *Ombula*, a kod italijanskih pisaca *Ombla*, za koju se misli, da je nastavak *Trebišnice*, što natapa Popovo Pole, te se gubi u podzemne ponore.

Dakle gruška luka leži sa sjeverne strane na podnožju brda *Srda*, a sa južne uzduž poluostrva Lapada, za 1·8 km daleko od Dubrovnika.

Pri ušću je brani ostrvce *Daksa*, što se u staro doba zvalo *Sv. Save* pak *Asa*, *Daxa*, *Dassa*²⁾. Po ocu E. Kuzmiću bi darovano redovnicima sv. Fraña od nekog vlastelina *Save Galdia*, a to još 1291. god., dok drugi izvori prenose taj dar u 1370. Svakako se zna, da je to krševito i neplodno zemljište bilo vlasništvo spomenutih redovnika i da su oni tamo imali manastir i crkvu, što se još i dan danas vide, i ako se već jedno i drugo nalazi u polusrušenome stañu. Početkom prošloga vijeka Francuzi zapremiše zemljište dubrovačko, pa i ovo ostrvo, te ga utvrdiše da posluži na obranu Gruža. Na istomu se ostrvu bijaše zaklonila jednom i sama dubrovačka vlada, a to bijaše za vrijeme kad je po republici kuga mela (1437).³⁾ Ovdje bi

¹⁾ Po svoj prilici od riječi „blato“, jer je negda tu bila močvara, pa s toga i vazduh bijaše nezdrav, grozničav. No moglo bi biti i od porodičnog imena, koje se često spominje u starijem listinama (*Vole de Batallo*).

²⁾ Upor. „*In tenebris lux*“ od X. Y. (Prof. G. Gelčić) i Dr. Jireček „*Die Romanen* i t. d. str. 61.

³⁾ V. Resti „*Chronica ragus.*“ izdanje jugosl. Akad. str. 270.

naš neumrli pjesnik *Đivo Frana Gundulića* išao svake godine da sprovede veliku nedjelju s onijem redovnicima u obavljanju službe božije i u mudru razgovarađu. Ovdje življaše (1455) i neki nemački velikan po imenu *Fridrih Greifenklau* i tu, kažu, da je u svetiđi i umro¹⁾.

U novije je doba na Daksi bila podignuta stalna morska kula svjetilica, a tako isto na ostrvu *sv. Andrije*,²⁾ na *Grebenima*³⁾ i na Kantafigu, te je tako označen i olakšan ulazak noću u luku.

Svuda na okolo, po igalu i na obroncima glavicâ i brdâ, poredale su se kuće i krasne gospodske *vile*, a od ovijeh svaka s familijarnom erkvicom, svaka s bašćom, ribđakom i pavijunom⁴⁾; svaka okružena visokijem zidinama, a na njima krunište, po kojemu se brštan spleo, gdje ptičice svoja gnijezda vijū.

Poviriš li na vrata tĳeh polača, kroz gvozdenū rešetku, koja ulazak brani, ugledaćeš dvorište poraslo zimzelenim šimširom uz mnoštvo kamenijeh sudova sa svakovrsnijem cvijećem, a ispred samog stana razastrla se odrina, koja, kao zelen čador, brani mađe ili više dugu šetđicu, uz koju su učvršćeni kameni stubovi i lijehe za cvijeće.

Vazduh je u opće čist i zdrav; laki vjetrići s mora i s kraja ublažuju letnu zaparu, a visoka brda štite Gruž od žestoke bure. To je uzrok što se ovaj kraj i u sred zime zeleni, te su negovi brežulci obrasli miomirisnim travicama, koje cvjetaju cijele zime pod zaštitom visokijeh lovorika, šilastijeh čempresa, kitđastijeh poma, crvenkastijeh leandara i drugog drveća, između kojeg proviruju crveni krovovi ubavijeh stanova, nad kojijem se pak ponosito uzdiže novi zvonik manastirske erkve, a do ove, kao da se takmi sa zvonikom, razgranao se veliki,

¹⁾ Upor. Kuzmić: „Cenni storici sui Minori Osservanti di Ragusa.“ Trieste, 1864 str. 11.

²⁾ Ostaje na zapadu Dakse, u pućini, s toga latinski *S. Andreas de Pelago*. Na ovom ostrvu bio je u staro doba benediktinski manastir, koji 1528. god. bi združen glasovitomu manastiru na otoku Mletu (congregazione melitense).

³⁾ Grebeni su oštre klisurine pri ulasku gruške luke. O istijem naš Gvozdenica pjeva:

Non longe hinc quasdam prostantes ad latus austri

Horrendas visu, et dentati pectinis instar,

Unde et nomen habent, cautes natura locavit.

⁴⁾ „Pavijun je potrijemak; ital. pavione“ (V. Prof. Zore l. e.).

lisnati maklen, što ga natapa živa voda, te otiče iz obližneg kladenca.

Po vrtovima već pri polovici januara bademi su potpuno u cvijetu, a u isto doba slatke naranče dozrijevaju pod vedrijem nebom i stranoga putnika sjećaju na blagoću gruškog podneblja.

Nije se dakle varao onaj, koji daje urezati povrh vrata kuće Gradića¹⁾ ovaj distih:

*Errat, felices qui credit vivere in urbe,
Huc veniat locus hic gaudia vera dabit,*

niti je pretjerivao maršal *Marmont* kad je pisao, da mašta ne može da zamisli savršenijeg mjesta pri moru, kao što nije odista pretjerivao ni *Carlo Yriarte* kad ostavi napisano, da ovdje priroda sva u naokolo potsjeća putnika na klisure „Monte Carlo“ i na ponositi prosjek Monaka.

Prirodne su krasote ove luke još i drugi putopisci priznali i istaknuli; tako *H. Noë* piše: „Ovaj je put sličan doista glasovitoj obali Sorenta ili ne mañe hvalenoj Rivijeri ligurskog mora“. *Marco Casotti* tvrdi, da je Gruž uprav raskošno prebivalište, a *J. Modrić* nalazi, da ti gruška luka predočuje čarobnu panoramu, pak je nazivlje „milovidnim krajem“.

Nego, pošto smo vidjeli kakav utisak učini Gruž na tolike tude pisce, pravo je da sada navedemo još i riječi dvaju našinaca, e da li bi odaljenijem čitateljima pružili što potpuniju sliku ove naše krasne luke. Evo dakle nekoliko stihova iz *Pucićeve* „Cvijete“:

. zatvara se more
I prostrani skutac si napravla
Gruž prostrani, glasovitu luku;
Na obijem obalama stoje
Ponosite polače gospodske,
B'jeli dvori, ograde starinske
Zupčatijem zidom zatvorene.

A pokojni biskup *Vodopić* u svojoj opće hvalenoj povjesti gruškoj „Tužna Jele“ ovako opisuje ovo ubavo mjesto naše okoline:

¹⁾ Ova vlasteoska porodica vuče lozu od Vuka Gradikne, Gradiñe ili Gredića, kojega ondašnja vlada obdari plemstvom za nagradu usluge, što je učinio predajom Bodinove kule (V. Lukari op. cit. 26; Appendini I. 262).

„Mili Bože, lijepa li ti je Gruška Luka! Nema joj na da-
 „leko slične. Sa sjevera brdo Srđ, koje opuzajući put zapada
 „svršuje s Nuncijatom; sa juga Hladnica, Petka Mala i Velika
 „s brežulcima Krvavog Brda i Babina Kuka, grle u svome kutu
 „ovo mirno pristanište dubrovačkih brodova. Kitno borje, viti
 „čempres, pitoma maslina rese vrhe i skuta okolnijeh glavica.
 „S desne i lijeve uzduž igala podižu se kuće marljivijeh stanov-
 „nika, more tiho podnožje im je i zrealo, u kojemu, kako vile
 „nad jezerom, odsijevaju njihove slike prevraćene, i, pazeći ih
 „noćno po mjesecu, rekao bi da ti se prekaduje ono podvodeno
 „selo, stan čarobni pjesničkih vila. Sjemo i tamo, kako labu-
 „dovi među utvicama, gospodske polače, letno plandovaće dubro-
 „vačke vlastele, tjeme k nebu uzdižu a sjenu u more upuštaju
 „tako, da sve ovo smiješano sa osjenom dubla Petke i glavica,
 „ne znaš što ti je milije, ili istiniti prizor na suhu, ili bjeguća
 „mu sjena u moru.“

Eto dakle, koliko našinci toliko i tuđinci, svi su složni u
 hvalaenu ovog čarobnog kraja, koji je poglavito pomoreu mio,
 jer mu pruža pouzdano i zakloñeno pristanište, a ugodno je i
 umjetniku, jer mu sa svake strane rastvara nove slike, jednu
 lepšu od druge. Ovdje bolesnik nalazi utjehe i pomoći u mor-
 skijem kupalištima pod vedrijem nebom; ovdje se ribar nalovi
 svakovrsne ribe, ovdje prirodznanae nalazi rijetkijeh bilaka,
 šarovitijeh leptira, te morskijeh i kopnenijeh puževa, dok za
 obične građane Gruž ostaje uvijek najmilije šetalište.

(nastaviće se)

DANIELE CORTIS. (6)

ROMAN.

Napisao Antonio Fogazzaro.

Prevod s italijanskoga auktorovom privolom.

Glava VI.

Gospoda Fjama.

Cortis stiže u Lugano kasno u večer, i odsjede u skromnu *Pension du Panorama*, jednoj od bijelih kućica, koje se bijele pod imenom Raja na rubu od jezera, u onoj vijugastoj uvali udaljenoj od grada, odakle se uzdižu nagle strmine sv. Salvatora. Izade odmah iz svratišta i uputi se putelkom, koji se peće uz strmine, do zemlišta Pacalskoga. Prijateljica njegove majke, gospoda Leonora Fiamma, bješe mu pisala, da stanuju u malenu zaseoku među Paradizom i Pazzallom, na lijevu od puta, malo iznad krčme zabijene sred gustih sjena šumovite gudure. Trebalo je zazvoniti na crvenu ogradu između dva duda.

Cortis nade ogradu i zazvoni. Bijaše prijavio svoj dolazak telegramom; znadaše dakle da ga čekaju.

Sobarica mu otvori.

— Gospoda Fjama? upita on.

— Jest, gospodine.

— Kako je druga gospoda?

Sobarica je malko oklijevala.

— Vi ste, odgovori, bez sumnje gospodin, koji je poslao telegram?

— Jesam.

— Dobro, gospoda je isto.

— Zlo?

— Isto.

— Hoću da mi odgovorite, osorno će Cortis, da li joj je zlo, ili nije.

— Reći će Vam moja gospoda, odvratila mu ona razdraženo; i otvori mu ne baš prijatno vrata male dvorane u prizemlju.

— Evo onog gospodina, nadoda, gledajući u jedan kut od dvoranice.

Cortis uđe. Pogleda u onaj kut i u visini svjetiljku; pod nom, u sjeni velika nasloñača vidje žensku sjajnih, crnih kosa, koju je ipak svijetlo amo tamo oziralo.

— Gospoda Fjama? reče on.

Sjajna glava potvrdi lagano, i nakon časovita muka neki glas, ne mladenački ni sladak, već vrlo slab i žalostan, reče tiho:

— Jeste li Vi gospodin Cortis?

Doček i glas se ne svidješe Cortisu, koji ne odgovori direktno.

— Vaša prijateljica, reče, kako je?

— Uvijek u istom žalosnom stañu, odvrati gospoda. Služite se. Biće nemoguće, da je vidite večeras, jer liječnik ne cijeni da je zgodno. Oprostite, nadoda, ako Vam se moj doček čini hladan, ako ne izrazujem svu zahvalnost, koju sam dužna osjećati a i osjećam prema Vama; ali sam i ja tako bolesna!

Gospoda Fjama izreče ove potoñe riječi, kao da će onaj čas izdahnuti, te izvrne glavu na zaslon od nasloñača. Sada joj svjetlost od svijeeće ozari čelo obilježeno tanahnim naborima i velik tragički nos. Oči joj bjehu tužnog i lažnog izražaja.

Duboko uzdahnu, skoro zajeca i okrete glavu, ne dižući je sa zaslona, put Cortisa.

— Vidite, reče, ne mogu više.

— Čujte, opazi Cortis, ja večeras, na svaki način, ne bih bio htio vidjeti Vašu prijateljicu, već jedino u slučaju skrajne potrebe. Oprostite, gospodo, ako Vam posve slobodno govorim po svom običaju. Uvijek sam mislio, e je moja majka mrtva. Vi mi kažete, da je živa....

— Dokazâ? uzdahne gospoda Leonora. — Dakle Vam sree ne veli, nadoda dramatičkim naglaskom, da pod ovim krovom.....

— Ostavite moje sree, gospodo, prekide je Cortis. Baš bi Vas ja zamolio, da mi iznesete dokaze.

— To će biti vrlo gorko za gospodu Cortis, reče ona ispod glasa, s očima put neba; ali je li pravo, je li pravo? Slu-tjeli smo to, znate! Sada ću Vam pokazati isprave svoje prijateljice.

Otre oči, u više navrataka, parfumovanim ubrućem, u koji bi svaki put zagledala, kao da hoće vidjeti je li lila krvave suze. Zamoli Cortisa da zazvoni, dade donijeti voštanicu

i uspravi se očitim naprezañem. Bijaše visoka i mršava, iz ogrlice od crnog tula izlažaše joj vrat dug i zućkast; erne i velike oči bijahu takogjer okružene žutilom. Imaše na sebi crno odijelo, s dugim skutom, vrlo elegantnog kroja; i hodila je na neki način kao Lady Machbet, kada dolazi na pozornicu spavajući, sa svijecom u ruci.

Kad ona izide, Cortis brzo razgleda sobu, opazi dvije malene slike na ulc, Mandalenu i sv. Ceciliju, očito kopije; fotografije neke stare dame, nekog starog gospodina, prekrivena odličjima, sa posvetom ispod na nemačkom jeziku; nekoliko asketskih kñiga, košaricu punu posjetnica, i album akvarelnih studija iz prirode, na čijoj prvoj stranici bijaše zapisano ime gospođe Leonore Fjame, dvorske slikarice N. K. V. velikog vojvode Leopolda A u jednom kutu dvoranice stajaše prašna harfa.

Gospođa se vrati do malo časaka, nasloni voštanicu i malenu lisnicu na jajasti stolić, koji je stajao ispred nasloñača, reče Cortisu da je taj čas potrebna svojoj prijateljici i da mu je slobodno otvoriti onu lisnicu i gledati. Da će se povratiti kašne.

Cortis, ostavši sam, vaļa da je zaista silno savladao sama sebe; jer prije no što je otvorio lisnicu, prisloni šake na čelo, odbaci bijesnim pokretom glave sve slabosti, koje su mogle remetiti sud. Kad se otkri, lice mu bijaše ozbiljno, ali mirno.

Prije svega dođe mu pod ruku jedno pismo doktora P...., starog prijatelja ñegovog oca. Izlazilo je iz toga pisma, da je god. 1857, više od godine dana iza svoga odlaska iz supružne kuće, gospođa Cortis bila pisala mužu vapeći prošteñe. Dr. P..... joj odgovaraše, po dobivenom nalogu, da nema nikakva raspoloženja da joj bude udijeljeno; nadodavaše pak sa svoje strane toj grkoj poruci dug, milosrdan niz hrabreñia, savjeta i nada za budućnost. Dr. P.... bio je drug Cortisa starijega kao vojnički liječnik u Krimeji, dok se gospođa Cortis puštala zavesti u Aleksandriji. Kad muž na povratku otkri ñezinu nevjeru, ona okrivi nekoga topničkog časnika, koji je bio umro nazad malo dana. P.... joj davaše razumjeti, da se vrlo malo vjeruje topničkom časniku, i da joj ta sumña škodi u sreću muževljem.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Dok je Cortis čitao, izbije greaće i jecaće nad njegovom glavom, u kućnom muku. On zgrabi svijeću da potrči, da je vidi; ču korak i miran glas; sve opet umukne. Tad nasloni svijeću, dovrši čitaće vrlo uzrujan.

Otvori za tim malen zlatni medaljon i nade u nému slike svoga djeda i babe po materi, Karla i Magdalijene Zarutti iz Civala. U djetinjstvu bio je sproveo dvije jeseni kod njih, u Civalu. Djed, dobri stari djed, dolazio bi ga uzeti u Aleksandriju u septembru, a poveo bi ga natrag svrhom oktobra. Eno ga, vas se smiješi. A i baba, jadna starica, kako je izgledala sretna! Bijahu umrla obojica iste godine, od žalosti, a sada kao da govorahu: „Dragi, mi smo, djedovi tvoji!“ Cortis ne pogleda drugo, izade naglo da potraži gospođu. Zovnu; otvori na sreću vrata, uđe u nekakav slikarski atelier, pun punčat stalaka i stočića, usmrden pokošću i duhanom. Nade samo jedan istisak *Nane*, između staklenke i cigarâ. Čas poslije nadode sobarica, sva zapijehana.

— Što želite? reče ona lutito. Što tražite?

— Tu gospođu Fjamu. Podite joj reći da side.

Kada reče: „tu gospođu Fjamu“, njegovo je lice i naglasak izražavalo prije uskošenost nego li blagohotnost.

Sobarica to opazi i zatvori hitno vrata od sobe.

— Sada ne može, reče ona.

— Onda, zaintači Cortis, otići ću ja u nje.

— Baš, baš! Ne, ne, zabranjeno je!

Cortis izvadi posjetnicu, napisa dvije riječi olovkom, pa je razdere.

— Idite, reče, činite joj razumjeti, da je čekam.

I ugje opet u dvoranicu.

Sobarica se malo poslije povratila s ovim pismo gospođe Fjame:

„Vaša je majka u ovom času silno uzrujana, a da bih ja mogla sići. Dodite sutra na osam. Onesite sa sobom lisnicu.“

— Sveti Bože, kliče Cortis. — Ma dakle se ne može znati kako je drugoj gospođi, koja joj je bolest? Zašto se je ne može vidjeti večeras? A liječnik kada dolazi? Ko je taj liječnik? Zna li, da je ja vaša da vidim? Zinite, govorite, recite štogod.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

Nijeste li Vi od kuće? Ne znate govoriti, ne znate reći ništa? Ali u ime božje, dakle!

— Ssss! učini sobarica, bolest je živčana. Znade, ženske bolesti; ali nema pogibli, ja eijenim. No kada Vam je rekla, da je večeras ne može vidjeti, zaludu je. Dodite sutra u jutro.

— Ali liječnik, liječnik? Kako se zove? Gdje stanuje?

Sobarica imenova doktora M.... Nadoda, da je izvan Lugana i da, po svoj prilici, ne će doći do prekositra u večer?

Cortis uze lisnicu:

— Javite, reče, svojoj gospodi... Ali recite mi, koja je Vaša gospoda?

— Kako, koja?

— Da, je li gospoda Fjama, ili ona druga?

— Ah! Gospoda Fjama.

— A druga? Kako to da stanuju skupa?

— Ne znam. Ima samo dva mjeseca, da sam u njih. Mislim, e su bile uvijek skupa.

— Otkad su u Luganu?

— Od tri ili četiri mjeseca.

— A druga gospoda, otkad je bolesna?

— Nije nikad dobro. Otkada sam ja došla, uvijek je naopako.

Cortis nije mogao drugo doznati od sobarice.

— Javite dakle, zaglavi, svojoj gospodi, da bih bio silno želio vidjeti je opet večeras, i da ću joj vratiti hartije sutra.

Sobarica ga doprati svijećom do ograde.

— Nu, reče ona, moja bi gospoda htjela znati, gdje ste odsjeli.

— Kod *Panorame*.

Ona rječito nakrivi usta, te zatvori ogradu.

Cortis sade velikim koracima, pun raznih čustava, koja su se mogla iskaliti jedino žestokim kretanjem udova. Ona slikarica velikog vojvode Leopolda, kako je odvratno čelade! Koliko parfumovane laži u onoj kući, a kakvog sakrivenog smrada!

A njegova majka, njegova majka! Ona ista tjeskobna sumnja pobudena pisanom retorikom gospode Fjame, pomalala se sada tjeskobnija nego ikad. Prijateljica onakve žene! Ipak je dr. P.... imao prema njoj nešto poštovaња i prijateljstva, kad joj

je pisao. A ona, dajbudi onda, trpjela je, plakala je i molila. Bilo je ufaća. Ali ipak, izdati čovjeka kakav je bio njegov otac.

Kada bi se dvije opriječne indukcije sukobile u njemu, Cortis bi se zaustavio na mjestu, govorio bi glasno, u noć. Za tim, iskalivši se malo, motraše sitne svjećice Luganske; mrku i nijemu tugu brdâ, koja se crñahu na nebu, a više pri dnu, tajnu jezera, kojega se ne mogaše vidjeti početak ni svršetak. Sjećaše se jednog Lugana, u podne, puna sunca između brežulaka i blistave vode; ne bijaše taj. Čiñaše mu se nov i onaj dolomitski vrhunac na dnu istoka, ona prijetna napeta put neba; prvi ga put ne bijaše vidio. Prije nego će u svratište, ode, uzduž jezera, u grad. Sve bijaše pusto. Parobrodi usidreni, mućahu prema tamnim kućama. Samo neki stranci pušahu i razgovarahu se na zaravañku *Hotel Washington-a*, gdje je Cortis stanovao sa svojim ocem u septembru 1868. Zaustavi se na mostu, gdje parobrodi iskrecavaju, da gleda sivo, nepomično jezero i visoki sablazni Sv. Salvator. Bijaše ondje sišao trinaest godina prije, sa toliko vesele čeladi, jednog dana, žarka sunca i velika vjetra. Odjuri, ude izmoren, kako je želio, u *Panoramu*.

Te noći, tijekom kratkih časova u kojima je mogao spavati, snijevalo mu se, da mu Jelena dovodi majku za ruku i da mu govori: »utješi je«. Njegova majka bijaše malena, plava, imadaše modre oči i ne govoraše; samo plakaše.

Diže se prije šest i side u vrtić hotelov, gdje je neki starac polijevao cvijeće. Nebo bijaše čisto, na jezeru i na obližnjim gorama titraše koso svijetlo i dugolaste jutarne sjene; u daljini istoka, dolomitski vrhunac, okružen modrikastim parama, ne čiñaše se više da prijeti. Cortis se propita kod staroga vrtlara o gospodama, koje od tri ili četiri mjeseca stanovahu u zaseoku kod Pacàla. Ne poznaše ih; poznao je jednu gospodu, koja se zabavljala slikañem a zanago je stanovala na onoj strani. Bila je došla više puta na ručak kod Panorame; sada ne dolazaše više, jer gospodar, komu je platila samo prvih dana, ne htijaše je. Više od ovoga Cortis ne mogne obaznati. Bijaše mu nemoguće čekati tu i uputi se brdskim putem, odlučen da, prije osam ura, sabere drugih vijesti. Srete selake koji su silazili u grad s povrćem i voćem, upita ih; niko mu ne znadijaše ništa odgovoriti. Bijaše gotovo došao do crvene

ograde, kada vidje da izlazi mlekarića. Zaustavi je i uze čašu mlijeka. Žena ga upita sa smiješkom, hoće li da se ispeće na Sv. Salvator. Cortis se napi i ne odgovori.

— Čujte, reče, nosite li obično vi mlijeko u onu kuću onamo?

— Uvijek ja.

— Dakle poznajete gospode, koje ondje stanuju?

— E, vraže!

— A kako se zovu?

— Ma! Sluga je gospoda Barborina, a gospodaricu zovu nekakvim imenom, što ga ja ne mogoh zapamtiti.

— A druga gospoda?

— Koja?

— Druga, prijateljica gospodaričina.

— Dragi moj, reče žena, začuđena, ja je ne poznam.

— Ma kad stanuju zajedno?

— Ah, ne moj gospodine, ne; gospodaricâ ovdje nema već jedna.

— Što? reče on. Ne znate, da je u kući jedna gospoda bolesna?

— Jest doista sved malo naopako i ona *slikarica onamo*, ali drugih gospoda nema. Ako pak nije došla jučer. Prekojučer ja sam bila onamo cio dan i radila u vrtu.

Žena je imala otvoreno pošteno lice i iskren glas.

— Dobro je, reče Cortis, blijed. Podite s bogom.

Zazvoni na ogradi. Vrata se dvoranice polak otvoriše i odmah zatvoriše. Niko se ne prekaza.

Cortis zazvoni drugi, treći put, sved jače, sved uzalud.

Jedan selak, koji je prolazio, zaustavi se i stane gledati.

— Možete i pretrgnuti zvonice vukući, reče selak, kad ne će da otvore. Uvijek se tako događa s onim neplatišama!

— Poznate ovu čelad? upita Cortis.

Selak odgovori, da pozna vrlo dobro gospodu, koja se bavi slikañem. Sama je; izgleda kao vještica, i ne plaća nikoga.

Cortis zazvoni po četvrti put. Napokon sobarica dođe i otvori.

— Tek je sedam ura, reče ona, ležali smo.

On ne odgovori i ude, pogledavši je tako, da se ona snebi od straha.

— Vaša gospoda? reče on. Vaša gospoda? Nu, što me gledate? Zašto ne odgovarate? Leži li? Dobro; moram govoriti s ņom. Dodite amo, vikne, kada se ona udali. — Kako je drugoj gospodi?

Ona mu proĉita u oĉima, poĉe:

— Nije moja krivŭa....

— Nek udem, reĉe Cortis.

— Nije moja krivŭa, preuze ona. Govorim, ņto mi naredo. Cortis joj naloŭi da umukne i da ide pred ņim.

Ulazeĉi u dvoranicu sobarica mu reĉe ispod glasa:

— Ima tri mjeseca, da nijesam primila ni pare plate.

— Vi, dakle, laŭete od miline? odgovori Cortis. Gospoda je na nogama, a ne u posteli.

Neko je hodao u gorņoj sobi. U isti ĉas ĉu se kucaj zvonca.

— Zove, reĉe Barbara upuĉujuĉi se.

Cortis je zaustavi.

— Jedan ĉas, reĉe. Zove li se baņ Fjama, ili ne?

Barbara ga pogleda zapaņena.

— Ma kako? Nijeste razumjeli? Ne, ne! To je jedno ime tako, ņto ga je iznaņla gospoda. Ona je baņ Vaņa majka.

I opet se uputi.

— Idem ja, reĉe on. Gdje su stube?

Nade ih na dnu kratka hodnika, gdje je svjeĉica na petrolej gorjela ispred nekoliko svetaca i gospa svake vrsti i ņare. Stupaņe na posledņu stepenicu, kada mu se ispred lica rastvore vrata i gospoda Fjama, raspletena, s haņinama u neredu, prikaza se na pragu i krikne:

— Ah! vidim, vikne, srce ti je reklo.

Sklopi ruke, htjede se baciti na koņena, kada je Cortis pograbi za miņice, turi je u sobu i zatvori vrata za sobom. Ona se premetaņe, rvaņe se da pane na koņena, odupiraņe se rukama o ramena svoga sina, izvrĉuĉi natrag glavu i drmajuuĉi ņom. Izmorena pade na nasloņnaĉ, gdje je Cortis turaņe.

— Lagala sam, reĉe ona teņko diņuuĉi. Prevarila sam te.... nijesam imala snage.... da ti odmah reĉem.... htjela sam te vidjeti.... ĉuti te.... barem uru.... u miru!

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Cortis, prignut nad ņom, prekide je na prve riječi, turi joj ruke na oči, polubi je zdvojnomo ųestinom i otrųe se odmah iz ruka, koje mu se bijahu sklopile oko vrata. Ona ostade s rukama u vazduhu, preplašena u svojoj radosti.

— Danije!e, reče ona.

Ne vidje ga više ispred sebe; řu mu glas iza nasloņača: muški milozvućni glas pun ųalosti.

— Oprostite; polubio sam svoju majku a ne řćah, da me Vi vidite.

Gospoda Fjama umukne za řas, pa reče ispod glasa plaćući:

— Ne znam řto hoćeš da kaųeš.

Cortis uzdahne i ne odgovori. Prode nekoliko řasova.

— Oh Danije!e, Danije!e! zajauće gospoda sklopljenih ruka. Ne govori mi tako.

I udre u jecaņe.

— Nijesam te, prevarila već u pola, reče ona. Toliko trpim! Imam joř malo da ųivim, znař! Danije!e! Da nije tako, ne bih se nikad bila usudila pisat ti. Bog je milostiv. Oćistio me gomilom bolĩ; nesreća neopisivih! Sada ne mogu više, ne mogu više. Ućinio si mi milost te si dořao; potraųi u svom sreću rijeć, koja ře me pustiti umrijeti zadovoljnu!

— Ali ne razumiješ, planu Cortis ųeććom straćću, ne razumiješ, da ti ne.....

Da ti ne vjerujem, htio je reći. Gospoda je ćekala blijeda, rařirenih oćiju, tu rijeć, koja ne doće. Glas mu zamře na otvorenim usnama. Dohvati stōćić i pribliųivři se svojoj majci, posadi ga na tle takvom ųestinom, da mu o malo ne skrři sve ćetiri noge.

— Pripovjedite mi sve, reče on, klonuvři na stōćić. Sve, da, sve od onoga dana unaprijed. Ne moųete? zavikne sijevajućim oćima, jer mu je majka oklijevala govoriti.

— Oh mogu, mogu, odgovori gospoda dramatićnim pokretom. Biće mi ľuta bol, ali mogu, moram i hoću.

Cortisu se ućini, da pozna majku u onaj řas, bo!e nego li iz hartija lisnice, bo!e nego li po iznenadnoj uspomeni oćiju, poznatih ņegovom djetinjstvu. Pomisli, e je u ņihovim ųivcima bilo pomalo iste elektricitati, sasvim da je ņegova majka

upotrebljavala svoju za pozorišne eksperimente, a on za blesak i muću.

Ona mu stado pripovijedati sentimentalno i na dugo, kva-seći u suze svoje stare fraze, e bi se učinile svježe.

Ńezino očišćenje bješe počelo istoga dana kad i zaslužená kazna. Bol, svete odluke, nada, da i nada, ne bijahu je više nikad ostavile. Izlazeći iz domaćeg krova, bješe zaprosila samilost milosrdne rodbine, i postigla ju je. Ali je taj život bio premek s lasti i ljubavi; tako se nije dalo okajati! Zato bijaše ostavila milu ćelad, kojima Bog iskazao milosrde za milosrde! Gospoda se Cortis mnogo zadržavala na toj okolnosti, bojeći se nekog klevetničkog glasa, po kojem bi je ona mila ćelad bila protjerala, nakon kušnje od tri mjeseca, iz one lasti i ljubavi. Bog joj bješe šapnuo: ti znaš slikati. Tada se bješe obratila umjetnosti i rekla joj: spasi me!

Bješe otišla u Rim da preslikava po galerijama, za dobit. Za tim je velika vojvotkiña..... bijaše imenovala svojom dvorskom slikaricom. Drugi bi možda bio rekao *veliki vojvoda*, ali ona reče: *velika vojvotkiña*. O velikome vojvodi reče samo, da je umro malo godina poslije, a da ožalošćena udovica, nadoda, izgubivši ljubav za lijepe umjetnosti, ne hoćaše više slikarica u svome dvoru. Govorila je već ćitavu uru, kad je došla do ove tačke. Možda od umora i ganuća; možda jer je u pripovijestima potoñi dio najteži, ona se ovdje poče malo buniti, prekidati pripovijedañe uzdasima i jecañem. Duge i duge su se godine patña vrstale, malo u neredu, ispred Cortisa, nijema, mrka. Bijahu sve nevoļe skitalačkog života; neobična zla, koja nikad nijedan lijećnik nije poznao: napor i nevoļa.

Bijaše došla u Lugano, pred Ńekoliko mjeseca, iz Düssel-dorfa, jer joj lijećnici bijahu preporučili talijansko podneblje. Ńezine muke, utañene za malo, bjehu se probudile teže. Tada, osjećajući da je snage izdaju u borbi, koja je trajala preko dvadeset i pet godina, videći da se Ńezin zadñi dan približava na kraju mraćne nevoļe, bijaše upitala Boga, nije li se napokon ispunila gorka ćaše, ne bi li prije smrti mogla vidjeti sina. I Bog joj bijaše dao dopust da mu piše, ali ne srćanost da to i učini. Ne usudujući se kazati mu: „majka sam ti“, bojeći e ne će naći vjere ili gñre, bješe mu pisala kako nekakva Ńezina

prijatelica, pod svojim umjetničkim imenom; imenom neporočnim; oh, svakako!

Ona umuče i zaplače. Cortis bješe više turoban nego li ganut.

— Pripomoći? reče on. — Nikada? Od moga oca, hoću da rečem.

— Nikada. Nikad ništa; to ne.

Cortis se namrgodi. Ona bješe rekla „to ne“, kao da se htjela potužiti a ne smjela.

— Što hoćete da rečete? vikne. Da Vas je imao pripomagati?

— Oh, ne, ne, odgovori gospoda sred jecaja.

— Moj je otac bio već učinio dosta, preuze Cortis. Izlazeći iz kuće, dobili ste prćiju natrag. Je li istina?

— Bilo je premalo, reče ona.

Lice se Cortisovö zažari. On je vidao i ćutio nad sobom pogled oca svoga; ne strog, ali budan; i više nego ikad imao je pred očima sve boli, sve uvrede, koje je pravedni i jaki čovjek bio odlučio sakriti mu.

— Moj je otac bio velikodušan, reče on. U ostalom, u Vašem pripovijedañu ima stvari, koje ne znam sebi protumačiti.

Ñu uhvatiše žestoki grčevi, za tim pade u tako duboku malaksalost, da nije mogla ni govoriti, ni ćuti riječi. Cortis je podvori, skupa sa Barbarom, stroga lica i mućeći.

P J E S N I Š T V O.

O ponoći.

Krilima je sana mukli sahat ganut
 A ja želno letim uzdušnome putu,
 Kô što uzdah nade u progonstvu šanut
 Dosudena hrli otočića skutu¹);
 Kroz mirise oštre makovijeh vlaga,
 Kroz ispare suzâ mučnijeh sanaka
 Tražim čisti odah djevičanskih snaga
 I povike bojne mladostnih vojaka.
 Povotkiñe vile,²) gospodari sv'jeta,
 I tu želu zovu, pa je piju mladu
 Lubeć uzdah časa uzdasima letâ:
 Tajnim obećañem prosiplu mi nadu
 U stotine plama, stotine odraza,
 U stotine šuma i olujnih žela,
 U stotine suza ljudstva se obrazâ —
 U vječito more, prizrake veselâ!...

Izmoždena snago, na laguni more,
 Daleko, daleko hridima se pr'jeti,
 Tu se slatko lubi — tu se same ore
 Podgrizenih st'jena otklačene kl'jeti!...

Prožet vlagom noći živućijeh bića,
 Od prirode otet svoje nade skutu,
 Na hridi se nadoh posred mora žićâ,
 Posred tudih staza dopah svome putu;
 Odraž pala sunca, žalost žele moje
 Povrh mora prosu mjesечеve trake,
 Oдох drumom tuge, nadoh stope svoje,

¹) Preko dojakošñeg mñijeña prof. Paoletti izvadaju postanak imena Giudecca (mletački otočić) iz riječi *zudegà* (aggiudicato) dosuđen, a to zato, jer se plemićkim pribjelicama dosuđivalo zemljište na tom otoku.

²) Vile zloće. Vid. Nar. vj.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Što premostih suze i krvave mlake...
 Poziva me more, ja mu shvatam šume,
 Susretoh ih prije pjane žarom dana:
 Ljubav, b'jeda, zloba igraše se groba
 Povrh jednog sunca, sto odrazâ sana.
 U pjanoj mehani ljudskih ufaña
 Tek sam jednu zraku na pô puta srio,
 Bješe dihaj čeda, te je iz tih saña
 Prvu misô ljudsku, nektar vjere pio.
 Oprženih usta taknuh mladi sanak
 I ugarak padoh usred vražde želâ —
 I taj dah je plaçô tvrdu sv'jetu danak,
 Strepíne, žeje, suze vlastíh roditelja!
 More poje borbu trpećega ljudstva,
 Ja darovah suzu osamleña skutu,
 Pa se bojah smrti i vječitog sudstva,
 Pobjah se kama životnu na putu:
 Što bi, čemu žrtva suze ukovane,
 Što bi borba luta čustva pritisnuta,
 Što li pozdrav sv'jetu duše ojadane?
 — Što će žížak smrtni gdje je borba luta?!
 Voštanicu prižgoh povrh živih duša,
 Da svijetu prosi oprost svake vine;
 Dah svijetski dunu pa plamećak kuša:
 Što zapalih? Suzu. Što sam? Čedo tmine! —
 Eto sile trošne zvučni sahat traže,
 Što no život snagom jali smrću zove —
 — Na livadi narod prazno mjesto kaže
 O makovu cv'jetu gdje no ćusi slove...

Vjetar kosu nosi, moju dušu hladi,
 Uvelci se teru, dok se ne prižegu,
 Tad će iskra ugljen darovati nadi —
 I još jedan nabor vječitome sn'jegu...

Vr'jeme kosu trese, pahuļice prše,
 Zaborav se stani zemļice na skutu;
 Mukli sati biju, usudi se vrše:
 Ja sam, sudbo, čovjek, daj me tvome putu,

Priviću se želi kano brštan gradu!...
Kada zgrada pane, st'jene popucaju,
Tad mi možda sancu srdašca dopadu,
Pa ih vratim zemlji u svom izdisaju:
Što će meni vjetar otrgnuti hvoje,
Što će moje žile razvaliti grada,
To će ostat v'jenac, svjedok mūke moje,
Ostati će kamen, svjedok mojih nada,
A što ja prosuzim, nek je — osm'jeh sreće,
Biće suza svjedok da je život pjesma:
Biserak je suza, život je um'jeće,
Voļa je okuje, vječnost joj je česma.
— Vr'jeme kosu trese, pahulice prše,
Koprive i smile suznu rosu piju —
Mukli sati biju, do tri koplja strše,
Gdje no nade paše, nade bajrak .viju!')....
Ozgor, ozgor, ozgor, povrh maglâ kitnih
Prosiplu se sati po našem putu.....
Odbijaju sati — nešto saña sitnih
Tajna nojca kupi u modrome skutu.
Dim-dan, dan-dim život — to je duñež²⁾ zvona:
U kolo se hita sahat svojom nadom,
Zvekom, zvukom, dahom, uzdrhta se spona,
Što no veže nebo sa zemlicom mladom;
Kolo sata vrti svoje članke žive,
Igru d'jele zvuci smrtnih udaraca.....
Markovome lavu³⁾ zasjaše se grive:
Mjesec priča nojci sanak mudaraca;
Izdjelano gvožđe nepskog meteora
Navrh stupa stoji iskaplenih oči⁴⁾

1) Vise se na polani Sv. Marka tri koplja, podnošci su djelo Alekse Leopardi (1505); na tim se kopljima držale zastave Kipra, Krita i i Moreje, danas se dižu talijanske troboje: *È morto il re, viva il re!*

2) Čakavski izraz (Hvar), znači onaj zvuk, koji ostane poslije zvoñeñã.

3) Znak mletačke republike.

4) Na stupu Markove polane stoji lav bez oči; pričaju da su oči bile od dragih kamena.

Znak, što ga je gvoždu povjerila vjera⁵⁾
 Mostom od uzdahâ uspomena toči
 Sagrušanu krvcu Martina Falierra....

Izmoždena snago, na laguni more,
 Pr'jetilo si negda stanovima sile,
 Sada slatko lubiš, skromne kl'jeti ore
 Očajnice snage, brštanove žile!...

Mleci 1900.

F. Andeli Radovani.

5) Lav je djelo talijanske renesanse.

Dopisi Srđevi.

G. M. M. B. u Sr. K. — Pišete nam da ste u dvoumici o zakletvi, koja glasi:

1). Ja bih za tebe poginuo, bih boga mi, onako mi Bog pomogao ka' što ne bih!

2). Ja bih za tebe poginuo, bih boga mi, onako mi Bog pomogao ka' što bih!

Za tim pitate, slijedi li u prvom slučaju odgovor *bih* ili *ne bih* poginuo, a također kakav odgovor slijedi u drugom slučaju?

ad 1) Ja bih za tebe poginuo, bih boga mi, onako mi Bog pomogao, ka' što ne bih poginuo, biva Bog me kaznio onako, kao što ja ne bih za tebe poginuo.

ad 2). Ja bih za tebe poginuo, bih boga mi, onako mi Bog pomogao, ka' što bih poginuo, biva Bog me nadario po mome pravednom mišleću.

I ako u prvom slučaju pomišlja se na prevjeru, a u drugom na iskrenost zakletve, ipak mislimo da u oba slučaja očekuje se odgovor *amen da Bog dá*, a ne *bih* ili *ne bih*.